

Közösségi alapú, komplex iskolai agresszió- és zaklatásmegelőző program

Interszektorális megközelítés a jó gyakorlatoktól a szakmai ajánlásokig

ORSZÁGOS JELENTÉS MAGYARORSZÁG

Az Európai Unió támogatásával

A projekt az Európai Bizottság támogatásával valósul meg. Jelen publikáció a szerzők nézőpontját tükrözi, és az Európai Bizottság nem vonható felelősségre a publikációban található információkért vagy azok használatáért.

*Írta:
Bacsó Flóra
Vida Júlia
László Zsuzsanna*

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK.....	2
I. BEVEZETÉS.....	4
1.1 Az országos jelentések célkitűzése.....	5
1.2 Meghatározások.....	5
2 RACIONÁLÉ.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2.1 A jelenlegi magyarországi helyzet.....	6
3 ORSZÁGOS HÁTTÉR.....	9
3.1 A magyar oktatási rendszer.....	9
3.2 Törvényi, intézményi és stratégiai háttér.....	10
4 MÓDSZERTAN.....	15
5 JÓ GYAKORLATOK ORSZÁGOS SZINTEN.....	18
5.1 Áttekintés és tendenciák.....	18
5.2 A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia által ajánlott konfliktusmegoldási módszerek.....	20
6 A JÓ GYAKORLATOK MEGHATÁROZÁSA.....	15
1 PARTNERORSZÁGOK JÓ GYAKORLATAI.....	21
1.1 MÁLTA.....	21
1.1.1 Kellimni.com (http://kellimni.com/).....	22
1.1.2 Kids In Development (KIDs).....	22
1.1.3 A társas készségfejlesztés és munkaerőpiaci felkészítés (PSCD) mint tantárgy.....	23
1.1.4 „Stop the Violence” informális kiegészítő tanterv – a máltai leánycserkészek (http://www.maltagirlguides.com/).....	23
1.1.5 Rescur - a reziliencia tanítása kisgyerekkorban és általános iskolában.....	23
1.1.6 <i>The Buddy System - San Anton Independent School</i> (http://www.sananton.edu.mt/seniorsector/BuddySystem/default.html).....	24
1.1.7 Together Against Bullying (Együtt a zaklatás ellen) - Victim Support Malta áldozattámogató csoport (http://victimsupport.org.mt/bullying/).....	24
1.1.8.....	24
1.1.9 BeSmartOnline! Projekt (http://www.besmartonline.org.mt/).....	24
1.2 BULGÁRIA.....	25
1.2.1 Az iskolások körében tapasztalható kortárs zaklatás elleni stratégia.....	25
1.2.2 Youth banks kezdeményezések.....	25
1.2.3 "Képezz ki és add tovább" konfliktusmegoldás és -megelőzés.....	26
1.2.4 Minden gyereknek vannak jogai. Mindenki tud segíteni.....	27
1.2.5 Országos forródrót segélyvonal gyermekeknek.....	27
1.2.6 Erőszakmentes iskola projekt.....	27

1.2.7	“Virtuális és valós erőszak – megelőzés interaktív iskolai oktatáson keresztül”	28
1.2.8	Biztonságos Internet Központ (www.safenet.bg)	28
1.2.9	Zippy Barátai – Bulgária majdani állampolgárai	29
2	JÓ GYAKORLATOK A VILÁG KÜLÖNBÖZŐ TÁJAIRÓL	29
2.1	A „Nem félek!” Projekt	29
2.2	A KiVa Program	30
2.3	Olweus Zaklatásmegelőző Program - OBPP	31
2.4	„Egy hét zaklatás nélkül”- Livánia	32
2.5	Resztoratív megközelítés – A Resztoratív Gyakorlatok Nemzetközi Intézete (International Institute for Restorative Practices, IIRP)	34
2.6	Shield My School	35
2.7	A „Siren” Projekt - Social games for conflict RESolution based on natural iNteraction – Természetes interakciókon alapuló konfliktuskezelés tanítása játékokon keresztül.....	35
2.8	Erőszak az iskolákban képzési akció - Violence in Schools Training Action (VISTA, 2004 - 2006) 36	
3	ÖSSZEZÉS ÉS IGÉNYFELMÉRÉS.....	37
3.1	Magyarország	37
3.2	Bulgária.....	38
3.3	Málta	39
7	MELLÉKLETEK.....	42
7.1	„KamaszOKvagyunk” program	42
7.2	T.A.B.B.Y. az interneten (Threat Assessment of Bullying Behaviour in Youth Online) projekt. ..	44
7.3	Jármi Éva az iskolai zaklatás megelőzését szolgáló gyakorlatai és kézikönyve	46
7.4	Hősök tere	48
7.5	Safer Internet Project (SIP).....	50
7.6	Resztoratív technikák	53
7.7	Iskolai mediáció	56
7.8	Osztálytükör	58
7.9	Az Arizona -szoba	60
7.10	Alternatív Osztályfőnöki Rendszer	61
7.11	Békés Iskolák Program.....	64
7.12	Re-Edukáció	66
7.13	A biztonságos internethasználatot szolgáló, illetve internetes zaklatás elleni web-oldalak, applikációk, szervezetek:.....	68
7.14	interkulturális konfliktusokkal és problémákkal foglalkozó szervezetek:	68

I. BEVEZETÉS

Magyarországon komoly gondokat okoz az iskolai erőszak és agresszió. Egy 37 országra kiterjedő 2002-es felmérés szerint Magyarországon beszélt róla a legtöbb diák, hogy ők (75%) vagy barátaik (80%) az elmúlt hónap során erőszak áldozatai voltak. Ugyancsak hazánk áll a negyedik legrosszabb helyen a tekintetben, hogy a tanárok több mint 55%-ának beszámolója szerint a diákjaik bomlasztó viselkedése komoly mértékben csökkenti az oktatás lehetőségét. Mindennek ellenére az ügy csak elvétve kerül a közfigyelem fókuszába. Maguk a tanárok sincsenek eléggé tudatában a probléma súlyának és fontosságának, nem is szívesen kommunikálnak róla, s akik mégis, azok sem érzik magukat felkészültnek a kérdésben. Nincsenek kidolgozott eljárások, amelyeket a napvilágra került eseteknél alkalmazhatnánk, de többségében az erőszak ki sem derül, mert nincsen jelzőrendszer vagy az áldozatokat segítő hatékony támogatási eszköztár sem. Az elkövetők, ha egyáltalán lelepleződnek, és foglalkozik is valaki az ügygel, általában csak formális és hatástalan büntetésben részesülnek; nemigen van rá esély, hogy viselkedésük következményeivel szembesüljenek, és megértsék annak súlyos hatásait. A magyarországi iskolakultúrának nem része az agresszió és zaklatás/bántalmazás hatékony kezelése.

A **Partnerség az Iskolai Agresszió Ellen (Against School Aggression Partnership - ASAP)** program célja az egyazon diákközösséggel dolgozó különféle intézmények közti együttműködés megteremtése és erősítése, a közigazgatás és rendfenntartás kulcsszereplőinek azonosítása, illetve a bűnmegelőzési tevékenység támogatása egy működő riasztási rendszer létrehozásával.

A jövőben igyekszünk elérni és bevonni a munkába a magyar, bolgár és máltai iskolák tágabb környezetét is, hogy a gyerekekkel és fiatalokkal foglalkozó más intézmények és szervezetek is hozzá tudjanak járulni az iskolákban tapasztalt hozzáállás és működésmód remélt megváltoztatásához, aminek eredményeképpen javulni fog az oktatás minősége és hatékonysága és befogadóbbá válnak a közösségek. Hiszünk benne, hogy az alternatív konfliktuskezelési módszerek bevezetése az iskolákban hatékony eszközt adna a tanárok kezébe, akik jelenleg tehetetlenek az iskolai agresszióval és zaklatással szemben.

A tervezett projektbe sokféle kapacitásfejlesztés tartozik: úgy az egyes diákok, mint a tanárok és segítő szakemberek, illetve az iskolákkal együttműködő képzési központok szintjén. Sőt, intézményi szinten ide tartoznak a diákokat érintő különféle szolgáltatások közti jobb együttműködéstől várható eredmények is, így szervezet- és szolgáltatásfejlesztések is a projekt részét képezik. Végül országos és európai szinten a projekt közvetlen és közvetett erőforrásokat biztosítana a döntéshozóknak, és szakmai értékeket teremtene, amelyek a szakmai hálózatok szintjén is jelentős előrelépés.

A nemzetközi partnereink által kialakított vagy feltérképezett módszerek egységes használatával szeretnénk elérni céljainkat, ami a konkrét projektek esetében, egy iskolai közösségen belül, a párbeszéd-alapú kommunikáció bevezetését jelenti, és ezzel együtt a hagyományos fegyelmezési kultúra megváltoztatásának reményét is.

Végül, de nem utolsósorban a projekteknek része a hatás-felmérés és kultúránk továbbterjesztése is, mely utóbbi érdekében rendszeresen azonosítjuk az érintetteket és konzultálunk velük, hogy a projektek kellő ismertséget kapjanak, illetve betagozódjanak mindhárom résztvevő ország szakterületi stratégiájába.

1.1 Az országos jelentések célkitűzése

Amikor a három kivitelező szervezet meghatározta a projekt határait és indoklását, a megvalósítás első logikus lépésének az iskolai agresszió és bántalmazás jelenlegi állapotának kutatása, illetve elemzése adódott. A Magyarországon, Bulgáriában és Máltán összeállított országos jelentések nem csupán a területen tapasztalt hiányosságokat és szükségleteket fedik fel, de a gyakorlat próbáját kiállt, elsajátításra és bevezetésre érdemesnek ítélt konkrét módszereket is megneveznek, amelyek alapul szolgálhatnak a jövőbeni kezdeményezésekhez is.

A magyarországi, bulgáriai és máltai országos jelentések alapján a projekt partnereknek sikerült:

- összehasonlítani a résztvevő országokra jellemző átfogó képet, a szereplők, módszertanok és gyakorlat tekintetében is a bántalmazás megelőzése, illetve a beavatkozás terén;
- áttekinteni és bemutatni a kérdésben hatékonynak tekinthető gyakorlati módszereket, amelyek segítséget jelenthetnek a három ország módszertani tervezőinek és gyakorlati szakembereinek egyaránt;
- kialakítaniuk egy olyan modellt, amely komplex választ ad az iskolai agresszióra és bántalmazásra, figyelembe véve annak környezetét és lehetőségeit;
- olyan konkrét ajánlásokat megfogalmazni az elméleti szakemberek számára, amelyek a jelenlegi intézkedések erősítése mellett hozzásegítenek az iskolai agresszióra és bántalmazás megelőzéséhez.

1.2 Meghatározások

A jelen anyagban érintett témák jobb megértése érdekében egy sor fogalomra adtunk meghatározást az olyan viselkedéstípusok tekintetében, mint pl. zaklatás, agresszió, erőszak vagy konfliktus. E

meghatározásokhoz tartjuk magunkat mind a Jelentés, mind pedig a Modellprogram teljes szövegében, hogy kiküszöböljük a megnevezések angol, magyar és bolgár jelentéstartalmának esetleges eltéréseinek zavaró hatását.

A legáltalánosabban elfogadott meghatározás szerint zaklatás/bántalmazás olyan tevékenység, amit egy vagy több diák ismételten végez valamely áldozata (áldozatuk) kárára a szereplők egyenlőtlen ereje (hatalma) mellett.¹ Az agresszív viselkedés szűkebb kategóriájában a sértő fél célja kifejezetten egy másik személy bántalmazása, ahol az áldozat aktívan igyekszik elkerülni a sérülést.² Az agresszió sokféle formában jelentkezhet: lehet direkt vagy indirekt, fizikai, szóbeli, kapcsolati.

A következő fontos fogalom a konfliktus, amelyet két szemben álló fél nézeteltéréseként határozhatunk meg; feloldásának előfeltétele az ellenséges jellegű kommunikáció leállítása. Ezt a terminust számunkra az teszi fontossá, hogy a kutatás tanúsága szerint a gyerekek hajlamosak a problémamegoldás eszközeként tekinteni az erőszakra, ha (amíg) nincsenek más, megfelelő konfliktusmegoldási készségek birtokában (lásd Joseph P. Forgas, Arie W. Kruglanski és Kipling D. Williams)³, ami kiemeli az aszertivitás és konfliktusmegoldó készségek fontosságát, és ugyanilyen lényegessé teszi az erőszak fogalmának tisztázását is. A WHO meghatározása szerint az erőszak „erő vagy hatalom gyakorlása olyan, szándékolt alkalmazása az elkövető(k)től eltérő személy, személyek csoportja vagy az elkövető(k) saját személye ellen, amely legalábbis nagy valószínűséggel fizikai vagy lelki sérülést, halált, fejlődési elmaradást vagy rendellenességet okoz.”⁴ Az egyszerűség kedvéért a fenti viselkedésformákra a továbbiakban mint „a projekt által megcélzott viselkedésekre” fogunk hivatkozni.

2 INDOKLÁS

2.1 A jelenlegi magyarországi helyzet

Magyarország az iskolai erőszak kérdése hosszú időn át nem foglalkoztatta sem az oktatási szakembereket, sem a kutatókat. A területet elsőként Figula Erika kutatta 2004-ben Szabolcs-Szatmár megyében, bár ez a munka kisebb, nem reprezentatív mintára vonatkozott; ezt követte több kisebb tanulmány. Az első nagy és reprezentatív, bár szintén regionális mintát Buda Mariann vizsgálta

1 Dan Olweus, 'Bullying at School What We Know and What We Can Do', Wiley-Blackwell: October 1993, p.9.

2 Wayne A Warburton, Craig A Anderson, 'Social Psychology of Aggression', International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2nd edition, Volume 1, 2015, p. 373; [https://public.psych.iastate.edu/caa/abstracts/2015-2019/15WA.pdf].

3 Jesse A. Brinson, Jeffrey A. Kottler, Teresa A. Fisher, 'Cross-Cultural Conflict Resolution in the Schools: Some Practical Intervention Strategies for Counselors', *Journal Of Counseling & Development*, Volume 82, 2004, p. 295.

4 World Health Organisation, 'World report on violence and health: summary', Geneva, 2002, [http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf], p. 4.

Hajdú-Bihar megyében, 2008-ban. A kutatás során 23 véletlenszerűen választott iskolában 5. és 7. osztályos gyerekek töltötték ki egy indirekt kérdésekből összeállított kérdőívet. A zaklatás legáltalánosabb formájának a piszkálás, gúnyolódás mutatkozott (a gyerekek 50,9%-a válaszolt úgy, hogy hetente több mint egy alkalommal előfordul); ezt követte a kiközösítés (26,2%) és a fizikai agresszió kisebb megnyilvánulásai (24,3%). A gyerekek mindössze 10%-a állította, hogy az erőszak semmilyen formáját nem észlelte. Az eredmények azt mutatták, hogy a gyerekeknek csak 26,7%-a számítható az elkövetők közé, mivel ők ismerték el, hogy az elmúlt hónapok során havonta több mint egyszer vagy kétszer is zaklatták valamely társukat. A elkövetők közt háromszor annyi volt a fiú, mint a lány. A gyerekek 13,6%-a tapasztalt gyakori (heti legalább 1-2) zaklatást, így ők tekinthetők áldozatoknak. Az eredmények szerint a zaklatás nem korrelál a diákok szociális-gazdasági hátterével, sem a tanulmányi teljesítményükkel. Egyértelmű összefüggés volt viszont a zaklatás és az osztályban uralkodó légkör között: ahol jó volt a légkör, alacsonyabb volt az erőszak szintje.⁵ A zaklatással kapcsolatos attitűdök terén a diákok közt elterjedtnek mutatkozott az áldozat hibáztatása. (Buda, 2008, 2010)⁶

2009-ben az Oktatási Jogok Biztosának Hivatala felkérésére Hajdú és Sáska készítették Az első országos szintű tanulmányt, amelynek során 186 középiskola 4000 11. osztályos diákját kérdezték online kérdőíven. Az elkövetők saját bevallása alapján az agresszió legelterjedtebb formái az alábbiak voltak:

1. kiabálás vagy gorombáskodás (59,9%),
2. megalázás (47,5%)
3. és kiközösítés (25%).

A kutatók vizsgálták a zaklatást befolyásoló intézményi tényezőket, és nem találtak összefüggést az iskolatípus és a zaklatás szintje közt, habár a homogén diákösszetételű középiskolák mutatkoztak a legkevésbé problémásaknak. Érdekes módon az derült ki, hogy védelmet jelent, ha a szülők ismerik a gyerek barátait, míg az agresszív barátok kockázati tényezőként jelentkeznek. A kutatás másik fontos eredménye volt, hogy a tanárok 70%-kal kevesebb iskolai konfliktusról számoltak be, mint a tanulók – más szóval a tanárok csak minden 3. konfliktust vettek észre.

5 Az osztályklíma fontosságát megerősíti: Nagy et. al. in 2012 in Debrecen. Arra a következtetésre jutottak, hogy az osztály légköre különböző volt attól függően, milyen szerepeket játszottak a gyerekek a zaklatási esetekben.

6 BUDA, M., SZIRMAI, E. (2010) School Bullying the Primary School. Report of a Research Hajdú-Bihar County (Magyarország). *Journal of Social Research & Policy*, No. 1, July 2010. p. 49-68.

BUDA, M. (2015) Buda Mariann: Online kutatás- értelmezési kísérlet hazai és nemzetközi kontextusban. <http://www.kivaprogram.net/hu/kapcsol%C3%B3d%C3%B3-kutat%C3%A1sok-%C3%A9s-tanulm%C3%A1nyok>

2015-ben tették közzé a zaklatás iskolai megnyilvánulásaira vonatkozó legutóbbi tanulmányt, amely 3250 diák és 500 tanár vizsgálatával jelentős dolgokat tárt fel. A kutatók az agresszió és zaklatás típusával – köztük a szexuális és internetes zaklatással – dolgoztak, és a tanulók válaszait összekötötték tanáraikkal így azok összehasonlíthatóvá váltak. A szigorúan megállapított feltételek alapján a tanulók 15%-a volt zaklatás áldozatának tekinthető. E tanulmány szerint az agresszió legelterjedtebb formájának a verbális zaklatás mutatkozott, míg ennél kevésbé volt általános a fizikai zaklatás, és a legkevésbé gyakori az internetes.

A kutatók a diákok, illetve tanárok agresszióról való felfogását is tudakolták. A diákok szerint az online zaklatás volt az agresszió legrosszabb, míg a közösségi verbális zaklatás a legkevésbé komoly formája. Az online zaklatás súlyos voltával a tanárok is egyetértettek, bár csak egyetlen típus, a lejárató videók megosztása esetében. Számukra a rosszindulatú posztok sokkal kevésbé tűntek komoly zaklatásnak, mint a diákok értékelése alapján.

Az összes vizsgált iskolában az online iskolai zaklatás megelőzésének legelterjedtebb módja az online médiahasználat megszüntetése volt. A diákok inkább zaklatás esetén számítottak a tanárok reakciójára, ráadásul szóbeli zaklatás esetén sokkal kevésbé, mint a lényegesen ritkábban előforduló fizikai zaklatásnál. A tanárok egyúttal alábecsülték az esetek gyakoriságát, de túlbecsülték a súlyosságukat.

A tanulmány vizsgálta a diákok felé megnyilvánuló tanári agressziót is; ennek legelterjedtebb formája a diák kiküldése volt az teremből, ezt követték a verbális agresszió különböző formái, illetve a megalázás. A harmadik volt az oktatási eszközök abuzív használata (például ha nehezebb feladatokat kaptak azok, akikre a tanár „pikkelt”). A diákok 10%-a számolt be tanár által elkövetett fizikai agresszióról.

Végül, de nem utolsósorban, a diákokat és a tanárokat egyaránt megkérdezték a zaklatás okairól, és a két csoport válasza között jelentős eltérés mutatkozott. A tanárok szerint a zaklatás kiváltó oka az áldozatok különbözősége és/vagy az elkövetőktől eltérő viselkedése volt, míg a diákok többsége azt mondta, az okokat a csoportnyomásban kell keresni, illetve a csoport általi elfogadás és megbecsülés vágyában.⁷

Az iskolai agresszióról és zaklatásról készült egy másik tanulmány más európai országokéival vetette össze a magyar statisztikákat. Eredményeik szerint Magyarország nincs az elsők között az iskolai zaklatás tekintetében; a 7%-nyi áldozat messze elmarad a a HBSC felmérésének nemzetközi adatai

7 Simon Dávid et. al (2015) Az iskolai bántalmazás megjelenése az 5-8. évfolyamos diákok körében: jelenségek és magyarázatok a normál és alternatív tantervű iskolákban. TÁMOP-3.1.1-11/1-2012-0001 számú a „XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció)” II. szakasz.

szerinti 11%-tól. A kutató szerint az eredmények nem a valós képet mutatják, hiszen az iskolai verekedések tekintetében (amiben a fiúk 25%-a volt érintett) 6. helyen állunk az európai országok közt. Ez annyit jelent, hogy a az „iskolai agresszió” kifejezésnek két élesen elkülönülő értelmezésével állunk szemben: az egyik a zaklatás, a másik a verekedés, és az első kifejezés nem igazán használják a diákok. Ezt a fontos ténytet mindenképpen figyelembe kell venni az agresszió és zaklatás megelőzését célzó programok tervezésénél.⁸

Összességében a friss tanulmányok alapján kimondhatjuk, Magyarországon komoly probléma az iskolai zaklatás és agresszió. Ugyanakkor nem létezik központi irányelv vagy stratégia, a tanárok alapvetően nincsenek felkészülve az esetek felismerésére, feltárására és kezelésére, így az iskolai konfliktusok és erőszakos cselekmények nagyobbbrészt ki sem derülnek vagy nem történik az ügyben semmi.

3 ORSZÁGOS HÁTTÉR

3.1 A magyar oktatási rendszer

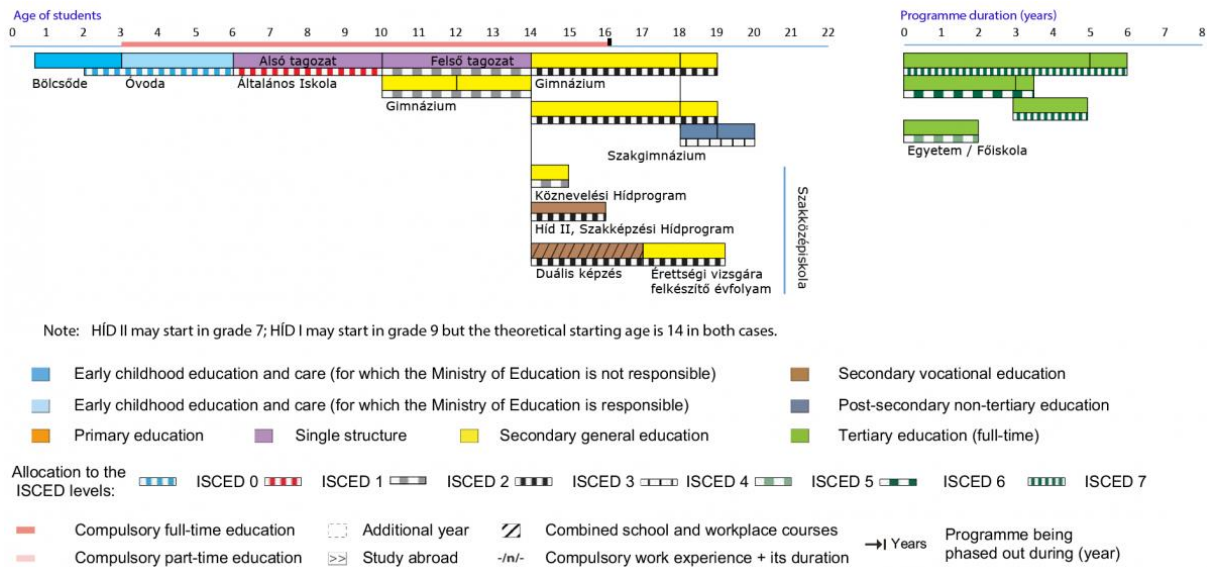
A kötelező iskoláztatás Magyarországon a 3 éves korban, az óvodával kezdődik és 16 éves korukig tart. A gyermekek 6 vagy 7 évesen kezdik az alsó, illetve felső tagozatot (ISCED 1, 2) magában foglaló általános iskolát, így a legtöbbször ugyanabba a konkrét intézménybe járnak 14 éves korukig. (Az első négy év, 10 éves korig az alsó, a következő 4 év, 14 évesig a felső tagozat.) A következő (ISCED 3) szintet képviselő középfokú képzés tekintetében háromféle intézmény közül választhatnak a tanulók:

1. A **gimnáziumnak** nevezett általános középiskola az **érettségi** nevű záróvizsgára készít fel, mely egyben felvételiül is szolgál a felsőfokú oktatási intézményekbe.
2. A szakmai tárgyak mellett általános tantárgyakat is oktató **szakgimnáziumokban** a diákoknak lehetőségük nyílik az érettségi megszerzésére, de ezen iskolák némelyike kínál továbbképzési lehetőségeket.
3. A **sakközépiskolák** elsősorban valamely szakmához kötődő tantárgyakat oktatnak, de a szakmai oktatási program befejezése után lehetősége van a diáknak, hogy tanulmányait az érettségi megszerzéséig folytassa. Úgyszintén ezekben az iskolákban működnek úgynevezett **hídprogramok** az általános iskolájukat be nem fejezett tanulók számára.

Bizonyos gimnáziumok 6, illetve 8 éves tanulmányi programokat (is) kínálnak; az ezekben résztvevő tanulók hamarabb fejezik be (szakítják meg) általános iskolai tanulmányaikat.

8 dr. Jármí Éva – dr. Péter-Szarka Szilvia – Fehérpataky Balázs(2015) A KiVa-program hazai adaptálásának lehetőségei. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. TÁMOP-3.1.1-11/1-2012-0001 XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) II. szakasz.

A felsőfokú képzés a bolognai rendszer szerint szerveződik: a diákok a 6-8 szemeszter hosszúságú alapképzés után vehetnek részt a 2-4 szemeszter tartamú felsőfokú képzésben.⁹

3.2 Törvényi, intézményi és policy háttér

A magyar törvényi szabályozás nem foglalkozik az iskolai erőszak vagy agresszió fogalmával, így csak a területet a viszonylag legközvetlenebbül érintő törvényi, intézményi és kormányzati lépéseket tekinthetjük át röviden.

Az iskolai agresszió kezelésére először az 1993-as Köznevelési Törvény tett kísérletet az érintettek törvényi háttérének meghatározása révén, a konfliktusok iskolán belüli megoldásának céljával. Ebben a törvényben formálisan meghatározták a tanárok, diákok és szülők jogait és kötelességeit, illetve a diákok és szülők részvételét a döntéshozatali folyamatokban. Ehelyütt igen fontos megjegyezni azonban, hogy az iskolai konfliktusok kezelését a törvény – a mai napig – az iskola és az intézményi szintű policy felelősségének tekinti. Ez a szabályozás illeszkedett a magyarországi demokratizáció folyamatába, bár a kérdés intézményi szintű szabályozása és kezelése végső soron kudarcot vallott. Az intézményi szabályozásokat vizsgáló tanulmányok kimutatták, hogy az érintettek nem biztosak benne, milyen szabályokkal tehetnék kezelhetővé az iskolai konfliktusokat és agressziót, illetve biztosíthatnák a diákok jogainak érvényesítését. Egy 1998-as, az oktatási jogok ombudsmanja által megrendelt kutatás arra jutott, hogy a magyar iskolákban a legnagyobb problémát az alapvető emberi jogokkal és méltósággal kapcsolatos tudás és cselekvés hiánya jelenti – aminek

⁹ Forrás: Eurydice 2016

<https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Magyarország:Overview>

következtében a tanulók és családjaik is híján vannak a jogaik érvényesítéséhez szükséges készségeknek és asszertivitásnak, és nem tudják azt sem, hogyan tehet(né)nek adott esetben panaszt.

A következő fontos lépés 1996-ban történt, amikor az ENSZ 1989-es Gyermekjogi Konvenciója bekerült a Köznevelési Törvénybe, bár a tanárok közt nem volt népszerű, mert úgy érezték, hogy a diákok „hirtelen túl sok jogot kaptak”, és a tanárok és diákok jogai közti egyensúly felborult. Jogaik gondos felsorolásával és kategorizálásával az akkori kormányzat a tanulók aktív és tudatos állampolgárokká nevelését igyekezett elősegíteni, bár az iskolák belső demokratizálására tett erőfeszítés némileg célt tévesztett, és a '90-es évek végére valóban a diákjogok erősítésére szűkült le. Ez a fő oka, hogy **az agressziót és zaklatást nem különállóan kezelendő problémának, hanem csupán a tanulói jogok megsértésének tekintették.** Igazság szerint a tanároknak nem állt rendelkezésére a demokratikus iskolai környezetben történő konfliktuskezelés eszköztára, a diákok konfliktuskezelésre való oktatásának eszközeiről nem is beszélve – és ezek a mai napig is hiányoznak a pedagógusképzés tananyagából. Az iskolai agresszió kérdése még a 2000-es évek elején sem volt igazán terítéken: nem került be a Köznevelési Törvénybe, nem képezte sem kutatások, sem a társadalmi párbeszéd tárgyát, és továbbra is kizárólag az iskolai szintű szabályozás maradt a konfliktusok és iskolai agresszió kezelésének és a róluk való kommunikációnak az egyetlen területe. Mindez csak egy sor korlátozott hatékonyságú törvényi és oktatási eszközt eredményezett, mivel továbbra sem volt közmegegyezés vagy iránymutatás arra vonatkozóan, hogyan lehet megelőzni az erőszakot és olyan nyílt kommunikáció kialakítani, amely a harmonikus konfliktusmegoldás alapjául szolgálhatna a diákok, tanárok és szülők számára is.¹⁰

E helyzet javítása érdekében létesült 1999-ben az Oktatási Jogok Biztosának Hivatala, mely azóta a minisztérium háttér-intézményeként működve kezeli a helyi szinten nem megoldható eseteket. Fő szerepe a tájékoztatás, az iskolai polgárok látókörének szélesítése a jogérvényesítés és konfliktusmegoldás kérdéseiben. Még ugyanebben az évtizedben, miután a média több iskolai erőszakkal kapcsolatos botrányt is napvilágra hozott, több más bizottság és egyéb csoport is foglalkozni kezdett a témával.

2008-ban minisztériumi bizottság alakult "az iskolai biztonságért". E bizottság jelentésében az aktuális helyzet elemzése mellett a teendőkre vonatkozó ajánlások is helyet kaptak. Bár a bizottság elismerte, hogy az iskolai erőszak sok formája jelen van a magyar iskolákban, arra az álláspontra

10 Gyurkó-Virág (2009) Az iskolai erőszak megítélésének különbségei és hasonlóságai a gyermekvédelmi és az oktatási intézményrendszerben. Kutatási zárótanulmány. Készült az ESZTER Alapítvány megbízásából a Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet támogatásával.

helyezkedtek, hogy a probléma nem súlyos. Ajánlásaikban a hangsúlyt a az érintettek – döntéshozók, tanárok, szülők, diákok – együttműködésére helyezték, úgy egyéni, mint intézményi szinten. A problémák felismerése és megoldása szempontjából egyaránt kulcsfontosságú az iskolák nyitottsága, de az iskolai erőszak eseteit alapvetően pedagógiai eszközökkel kell kezelni. A rá következő évben indult a Biztonságos Iskoláért Mozgalom, az Oktatásfejlesztési Intézet égise alatt szakmai hálózat kezdte meg munkáját az iskolai hálózat megelőzése és felszámolása terén. Ezek a kezdeményezések azonban sorra elerőtlenedtek.

2011-ben a magyar EU-elnökség kapcsán előtérbe került a tudatos és aktív állampolgárok nevelése. Az oktatásügyi miniszterek e kérdéssel foglalkozó informális találkozóján az iskolai erőszakkal és zaklatással is foglalkoztak. A EU-minisztereknek a találkozó nyomán kiadott nyilatkozata szerint az iskolai erőszak európai szintű problémát jelent, amelynek a megelőzés a kulcsa.

A magyar alap- és középfokú oktatási tartalom szabályozásának legfontosabb dokumentuma a Nemzeti Alaptanterv, amelynek első változatát 1995-ben, ma is érvényes legutóbbi verzióját pedig 2012-ben vezették be. Ez a szabályozás határozza meg az alapvető fejlesztési célokat és kompetenciákat, amelyre minden magyar iskolának törekednie kell.

A releváns fejlesztési célok az alábbiak:

- Etikai értékek – értékek, jó/rossz, igazságérzet, közösségi beilleszkedés, viselkedési kódex, empátia, konfliktusmegoldás, tisztelet, őszinteség, önfegyelem – oktatása (erkölctan)
- Aktív, tudatos, demokratikus értékrendű polgárok nevelése – emberi jogok oktatása, az erőszak megelőzése, az emberi méltóság tisztelete, törvényesség, polgári jogok és kötelességek, aktív részvétel, kritikai gondolkodás, elemzési és vitakészségek, felelősségtudat, megbízhatóság, kölcsönös elfogadás
- Önismeret és társas kompetenciák – önismeret, társas kapcsolatok, empátia, tolerancia, megértés, elfogadás, érzelmi intelligencia – oktatása/fejlesztése a sikeres emberi kapcsolatok érdekében
- Testi-lelki egészséget – egészséges testi-lelki fejlődést, konfliktusmegoldást, stresszkezelést, megfelelő társas viselkedést, függetlenséget, váratlan helyzetek kezelését – célzó oktatás-nevelés

- Közösségi felelősségvállalás, önkéntes tevékenységek – társadalmi érzékenység, rászorultak és fogyatékkal élők segítése, empátia, együttműködés, problémamegoldás, önkénteskedés, (állam)polgári részvétel és kezdeményezés¹¹

A fenti kompetenciasor nem egyéb, mint az EU 2006-os ajánlása a kulcsfontosságú készségekre; a mi számunkra ebből a közösségi és (állam)polgári kompetenciák a döntő jelentőségűek, melyek összefoglalóan így határozhatók meg:

„A személyes, értékorientált, személyek és kultúrák közti közösségi és polgári kompetenciák a harmonikus élet és társadalmi integráció előfeltételei. A közjó érdekében kifejtett tevékenység és tanúsított elkötelezettség sokféle viselkedésformán alapul, melyeket az egyénnek mind gyakorolnia kell a mind sokrétűbb és szerteágazóbb közösségi és munkahelyi életben való hatékony és konstruktív részvételhez, illetve szükség esetén a konfliktusok feloldásához. Az (állam)polgári kompetenciák révén lehetővé válik, hogy az egyén a társadalmi folyamatokról és struktúrákról, illetve a demokráciáról szerzett ismereteit a közügyekben való aktív részvételben kamatoztathassa.”¹²

A készségfejlesztés támogatásának céljával a magyar kormány egy sor intézkedést tett a tanárok megfelelő eszközökkel való ellátásának érdekében. Az ESF-alapok első ciklusának (HRDOP, 2003-2007) felhasználásával kialakították a kompetencia-alapú ún. tantervi csomagokat, melyek a Nemzeti Alaptantervben meghatározott különféle – köztük a közösségi és (állam)polgári – kompetenciák fejlesztéséhez szükséges kész eszköztárakat biztosítottak a tanárok számára. Az ESF-támogatott fejlesztések második ciklusában (SROP, 2007-2013) a csomagok megvalósítását tovább erősítették a jó gyakorlati tapasztalatcserével és más lehetőségekkel.

Ezenkívül többféle próbálkozás történt, illetve a közintézmények és civilszervezetek több, az iskolai konfliktusokkal kapcsolatos jó gyakorlatot is bevezettek 2012 végéig, amikor először igyekeztek szintetizálni a jó gyakorlati anyagot. Ennek eredménye az ISKON Tudásközpont, az iskolai konfliktusokkal kapcsolatos jó gyakorlatok online gyűjteménye és egyben a témával kapcsolatos

11 Based on the summary of Lázár, I. (2015) Addressing Violence in Schools through Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. A review of research results and action programs on combatting school violence in Magyarország (Draft report)

12 Nemzeti Alaptanterv (2012) Magyar Közlöny <http://regi.ofi.hu/download.php?docID=5846>

jelenlegi légszélesebb tudásbázis, amelyben foglalt jó gyakorlatok döntően az iskolai konfliktusok tanárok általi megelőzését és megoldását segítik.

A kormányzati oktatáspolitikai területén túl meg kell említeni a 2013-ban készült Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiát, amelyik nemcsak általánosságban tárgyalja az ifjúsági bűnmegelőzést, de külön foglalkozik a konfliktusok, illetve az agresszió megelőzésével és feloldásával is. A Stratégia egyrészt a bűncselekmények (erőszak, zaklatás) előfordulásának lehetséges helyszínékként is tekint az iskolákra, másrészt hangsúlyozza a megelőzés fontosságát mind a potenciális fiatalok, mind az elkövetők esetében. Ráadásul kulcstényezőként kezeli az interkulturális oktatást, amelyben a gyerekek elsajátítják a különféle kultúrák eltérő értékeinek, szokásainak és hagyományainak tiszteletét, és ellenállóbbakká válnak a sztereotípiákkal, előítéletekkel és rasszizmussal szemben.

A Stratégia négy szükséges teendőt jelöl meg:

1. A konfliktusok megelőzéséhez és feloldásához köthető nemzetközi és hazai jó gyakorlatok összegyűjtése és (el)terjesztése;
2. A bűnmegelőzési és társaskompetencia-fejlesztési programok integrációja a fogyatékkal élő, illetve roma gyerekek segítségét célzó civilszervezeti projektekbe;
3. Iskolánként egy mediátor kiképzése a konfliktusok békés megoldása érdekében;
4. A családok oltalmazó szerepének és a szülők nagyobb felelősségvállalásának erősítése a releváns törvényi szabályozás megfelelő módosítása, illetve képzések révén.¹³

Magyarországon az iskolai erőszak megelőzését és megszüntetését szolgáló törvényi szabályozás és policy összességében alulfejlett, így nem meglepő, hogy az eddigi próbálkozások elég töredékesek és elszigeteltek. Mindezeket a tényezőket figyelembe kell vennünk mintaprogramunk magyarországi megvalósítása során.

13 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=164284.250601

4 MÓDSZERTAN

Jelentésünk fő célja, hogy áttekintést adjunk a magyarországi középiskolákban a zaklatás, agresszió, erőszak és konfliktusok problémaköréről, illetve a zaklató, agresszív iskolai viselkedés megelőzésére alkalmas jó gyakorlati technikákat határozzunk meg és ismertessünk.

A Partnerség az Iskolai Agresszió Ellen Nemzeti Riportjának alapjául szolgál az iskolai agresszió, zaklatás, agresszió és konfliktusok megelőzését célzó modellprogram kidolgozásának, a projekt következő fázisában. A modellprogram kialakítása, fejlesztése és megvalósítása során figyelembe fogjuk venni az azonosított kockázati tényezőket, a probléma fókuszát és előfordulását éppúgy, mint a Magyarországon e szakterületen jelenlévő jó gyakorlatokat, hogy biztosíthassuk a jelenlegi országos gyakorlathoz és irányelvekhez igazított bevezetését.

A Jelentést az alábbiak alapján dolgoztuk ki:

- irodai elemzések – az állami irányelvek, stratégiák és szabályozások, az iskolákban megvalósuló, végül a civil szervezetek és ifjúsági szervezetek által folytatott irányelvek és gyakorlatok analízise;
- a releváns érintettekkel folytatott fókuszcsoport-beszélgetések;
- a magyarországi és külföldi jó gyakorlatok felkutatása és összegyűjtése.

5 A JÓ GYAKORLATOK MEGHATÁROZÁSA

A kutatás során azt találtuk, hogy nagyszámú, különféle szervezetek által finanszírozott projekt indult az iskolai agresszió és zaklatás ellen. Mélységük a forrásoktól és a projektidőszaktól függően változott, és csak néhányuk valósult meg hosszú távú hatásokat eredményező, fenntartható módon. A nem fenntartható, rövid ideig futó programok azonban akár immunizálhatják is résztvevőiket a zaklatás, erőszak, agresszió és konfliktusok ellen ahelyett, hogy az ilyen helyzetekre érzékenyítenének és a kezelésükhöz szükséges eszköztárat adnának.

Tanulmányaink és tapasztalataink alapján az alább ismertetett feltételekhez igazodó jó gyakorlatokat választottuk ki.

A közfigyelem felkeltése, a téma iránti érzékenyítés, tudatosítás

Minthogy a zaklatásos és agressziós esetek csak kis része jut a tanárok és szülők tudomására, kulcsfontosságú tényező az egy ilyen esetek csökkentését célzó programok figyelemfelkeltő szerepe – annál is inkább, mivel hiányzik az agresszió, zaklatás, erőszak és konfliktus fogalmainak általánosan elfogadott értelmezése és a velük kapcsolatos ismeretek is. Minden eset más, és értelmezésük is erősen függ az érintettek saját értelmezésétől. A probléma jobb kezeléséhez és az ellene való fellépéshez minőségi információkra és az esetek egyedi kezelésére van szükség. Az is nagyon fontos, hogy még ha egy bizonyos iskolában el is indult egy pilot, a projekt vagy kezdeményezés folytatható legyen és a későbbiekben kiterjeszthető több haszonélvezőre. A fenntarthatóságot és a jobb eredmények elérését szolgálja az is, ha a kezdeményezést közintézmények vagy szakmai közösségek támogatják.

Holisztikus szemlélet

Az iskolai agresszió és erőszak leküzdésében a Dan Olweus és Ken Rigby kutatásain alapuló szocio-ökológiai modell bizonyult hatásosnak és megbízhatónak, amely azon a szemléleten alapul, hogy ennek a problémának a megoldásához holisztikus megközelítésre van szükség. Ennek megfelelően az általunk kívánatosnak tartott gyakorlat a kulturális változások érdekében az összes érintett – tanárok, diákok, szülők, az iskola technikai személyzete és egyéb érintett szakemberek – bevonása lenne. A gyerekek közvetlen bevonása részint az iskola közösségéhez való tartozás érzését hivatott erősíteni, részint pedig azt, hogy magukénak érezzék a részvételükkel hozott döntéseket. Az iskola és a szülők kapcsolatát partneri viszonyként tekintjük, melyben a szülőket mind a döntéshozatalba, mind a különféle tevékenységekbe be kell vonni. A jobb eredmények érdekében fontosnak tartjuk a azt is, hogy a kezdeményezéseket közintézmények vagy szakmai közösségek támogassák.

A közösségi érzés és személyes felelősség előtérbe helyezése

Az iskolai kultúra feltételezi a figyelem felkeltésére és az adott intézményhez való tartozás érzésének felkeltésére alkalmas médiumok meglétét; a kultúra része, hogy a diákok büszkének legyenek teljesítményükre, illetve arra, hogy az iskola, az osztály, az őket tanító tanárok tanulói. "Az iskolám diákja vagyok" gondolkodásmód kialakításának záloga az iskola egyedülálló voltának, működési modellje és gyakorlata időtállóságának szüntelen közvetítése a nyilvánosság felé.

A társas-érzelmi tanulás elősegítése

Modern társadalmunkban a tanárképzésnek kétféle jellegű kompetenciákat kell biztosítania: a tanárnak szaktárgya professzionális előadójává kell válnia, illetve megfelelő, korszerű stílusú nevelői

viselkedést kell elsajátítania. Az iskolai és iskolán kívüli agresszió lehető legalacsonyabb szintjét a tanárok szakmai képessége határozza meg az egymás közti, tanár-gyerek közti, illetve a gyerekek egymás közti konfliktusmentes viselkedésének előmozdítására.

Módszertanilag pontos és célszerű

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) irányelvei szerint egy, az iskolai erőszak megelőzését célzó országos tervnek a következő elemeket kell magában foglalnia¹⁴:

- az országos törvényi szabályozás és végrehajtás felülvizsgálata és reformja;
- kapacitás-bővítés;
- támogató szolgáltatások; az erőszakot áldozatként megtapasztaltak segítése;
- megelőző gyakorlat kiépítése és fejlesztése;
- időrend;
- kiértékelési módszertan fejlesztése;
- folyamatmonitorozó rendszerek kialakítása;

Ez a rendszerszintű megközelítés alkalmazható a projekthalapon működő zaklatásellenes programok esetében is. További megfontolásra érdemes szempontok:

- A célcsoportok képviselői is részt vesznek a képzési anyagok, az iskolai erőszak megelőzésére irányuló stratégiák és intézkedések kidolgozásában;
- A program hatékonyan tesz különbséget az egyes zavaró viselkedésmódok között és módszertanilag megalapozott megoldásokat kínál
- Nem szabad, hogy különbség legyen az alkalmazott gyakorlatok és az azok biztonságos és megfelelő használatára kiképzett személyek tényleges tudása között
- Támogatja a resztoratív igazságszolgáltatási megközelítések iskolai szintű elterjesztését, amelyet hosszú távú megoldásként azonosít.

14 http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/wrvhrecommendations.pdf

- Valamint az innovatív és megfelelő módszertan, mint például IKT és audiovizuális eszközök használatát.

6 JÓ GYAKORLATOK ORSZÁGOS SZINTEN

A Jelentés összeállításához folytatott kutatás során sok olyan gyakorlatra, kezdeményezésre vagy projektre bukkantunk, amelyek jó gyakorlatként szolgálhatnak a zaklató, erőszakos vagy agresszív viselkedés megelőzése, megszüntetése vagy a rá való figyelemfelkeltés és érzékenyítés terén.

A kutatás során összesen 13 magyarországi jó gyakorlatot különítettünk el az iskolai agresszió, erőszak, zaklatás és konfliktusok kezelése terén. A probléma kezelésére nem létezik országosan egységesített megközelítés, ami a témát érintő projektek heterogén voltában is megmutatkozik.

6.1 Áttekintés és tendenciák

Általánosnak mondható az a tendencia, hogy az agresszió- és zaklatásellenes projektek csak rövid ideig, korlátozott tevékenységgel, kevés tanár és diák részvételével futnak, így hosszabb távon nincs is hatásuk. A projekt lezárása után gyakran a menedzselő szervezet vagy team is feloszlik, a tantestület többi része pedig sokszor nem is tud róla, hogy egy team vagy egy osztály a zaklatás megelőzését / kezelését célzó projekteken dolgozik (vagy dolgozott). Erősen kérdéses, hogy ezek az ad hoc projektek hosszabb távon mennyiben járulnak hozzá a zaklatás és agresszió megelőzéséhez, sőt, megvan a kockázata, hogy az effajta projektek érzékenyítés helyett mind a tanárokat, mind a diákokat inkább immunizálják. A különböző országokban futó hatékony programokban (resztoratív technikák, KiVa, OBPP) minden érintett részt vesz, megvalósításuk szisztematikus, és több félévre terjed ki.

Az utóbbi években a figyelem középpontjába került a biztonságos internethasználat kérdése. Összesen 16 olyan weboldalt találtunk, amelyek az internetes zaklatás megelőzését szolgáló programokat, tevékenységeket és alkalmazásokat kínálnak. Ez meggyőző számnak tűnhet, de az offline projektekhez hasonlóan általában ezek is csak kevés diákhöz, szülőhöz és tanárhoz jutnak el, használatuk erősen sporadikus.

A közösségi felelősségérzet és – vállalás növelése kulcsfontosságú. Igen fontos, hogy a tantestület egésze aktívan részt vegyen a megvalósítás folyamatában, és a tanároknak ezalatt szavuk legyen a szükséges kiigazítások vagy továbbfejlesztések ügyében, hogy a projekt ily módon megfelelően tudjon igazodni a helyi sajátosságokhoz. Mindez a holisztikus megközelítésű programok elválaszthatatlan része – aminek azonban ellentmond a tanárokkal folytatott informális beszélgetések tapasztalata, miszerint sokan a készen kapott, gyors, könnyen a tantervbe illeszthető megoldásokat részesítik előnyben. Ez nem annyira azt jelenti, hogy könnyedén, varázsütésre remélnének megszabadulni az egész problémától, mint inkább a Magyarországon domináló nehéz körülményekről árulkodik.

- A tanárokat túlterheli a nagy óraszám, így a programok fenntarthatósága kapacitásbővítést is feltételezne.
- Nagy szükség lenne gyors eredményeket felmutató megoldásokra, mivel a tanároknak több követelménynek kell megfelelniük; ezek közé tartozik a tanterv határidőkhöz igazított teljesítése is, amit fegyelmezési problémák, konfliktusok és agresszió hátráltatnak.
- A magyarországi tanárképzés részét jelentő alapfokú pszichológiaoktatás nem érinti az oktatás-nevelés, mint szakma társas-emocionális készségeit (asszertív kommunikáció, konfliktus-megoldási és erős interperszonális készségek, önismeret stb.). A tanárnak tanulók gyakran arról számolnak be, hogy eszköztelenek a tananyagtól függetlenül előálló (problémás) helyzetek megoldásának tekintetében.

Mindezekkel együtt jelenleg 5, a fenntarthatóság érdekében holisztikus megközelítésű, minden érintett részvételével zajló program működik Magyarországon:

- Resztoratív gyakorlatok
- Re-Edukáció: No Bad Kid/Pressley Ridge Magyarország
- A Stuart W. Twemlow, Frank C. Sacco "Why school anti-bullying programs don't work" ("Miért nem eredményesek az iskolai zaklatás elleni programok?") c. könyvében (Rowman & Littlefield Publishers, 2008 augusztus 15.) alapuló Békés Iskolák Program

- Alternatív Osztályfőnöki Rendszer
- KiVa Program

6.2 A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia által ajánlott konfliktuskezelési módszerek

Habár az iskolai agresszió kezelésére Magyarországon nincs egységes policy, a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács által ajánlott nemzeti stratégia hosszú távon remélhetőleg elő fogja segíteni az ilyen viselkedésformák visszaszorulását. A Partners Hungary Alapítvány 2016-os mediációs képzéseiben 200 tanár, iskolai szakember, szociális munkás és középiskolás diák vett részt a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia keretében, mely célul tűzi ki iskolánként egy képzett mediátor-tanár jelenlétét. A résztvevők felettebb motiváltak és lelkesnek mutatkoztak. Tapasztalataink szerint...

- ajánlatos lenne mentorálási periódusnak követnie a képzést, hogy a tanulási folyamat tovább folytatódjon a felmerülő konkrét esetek kezelése során;
- rendkívül fontos a mediáció mint módszer kommunikálása és terjesztése, hogy az agresszió és konfliktus esetei a mediátor elé kerüljenek;
- kiépített mediátor-tanári hálózatra lenne szükség
 - részint a fentebb említett tanulási folyamat támogatásához,
 - részint ahhoz, hogy a teljes pártatlanság megőrzése érdekében a mediátor ne feltétlenül a saját iskolájában felmerülő esetet kezelje, hanem lehetősége nyíljon a hálózat kihasználásával egy másik iskolából keresni kollégát az adott üggyhöz;
- a mediátor-diákok képzése és mediátordiák-hálózat kiépítése sokat lendítene az elgondoláson, mivel a diákok könnyebben nyílnak meg társaik előtt (tudjuk, hogy az agressziós esetek csupán 10%-áról számolnak be a tanároknak);
- habár nagy szükség van a rendkívüli helyzetek kezelésére alkalmas eszköztárra, nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy – a közvélekedéssel ellentétben – korántsem minden ilyen helyzet konfliktus, s így a konfliktus kezelő módszerek sem mindig alkalmasak a zaklatás, agresszió és erőszak kezelésére, mivel a zaklatás sem mindig vezet konfliktushoz.

A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia kereti közti képzések 2017-ben is tovább folynak.

7. PARTNERORSZÁGOK JÓ GYAKORLATAI

a. MÁLTA

A máltai országos jelentés összeállítását megelőző kutatás során számos olyan gyakorlatot, kezdeményezést, projektet sikerült azonosítani, amelyeket jó gyakorlatnak lehet tekinteni a zaklatás, erőszak és agresszió tudatosítása, megelőzése és kezelése terén.

A Zaklatásellenes Szolgálat, amelyet a máltai Oktatási és Munkaügyi Minisztérium Diákszolgáltatások Ügyosztályának Biztonságos Iskolák Programja keretében állítottak fel országos szinten működő szakszolgálat, amely a kötelező oktatást nyújtó állami iskoláknak kíván támogatást nyújtani a témában. Ez olyan stratégiai beavatkozást nyújtó szolgálatnak tekinthető, amely elsősorban a zaklatás megelőzésével és kezelésével foglalkozik. A Szolgálat tanácsot és támogatást nyújt iskolai szintű zaklatásellenes lépések kidolgozásához, a helyi igények alapján. Támogatást nyújt az iskola dolgozóinak, diákjainak és a szülőknek azáltal, hogy felhívja a figyelmet az iskolai zaklatás jelenségére, stratégiát dolgoz ki és hajt végre konkrét zaklatási esetekben, képzéseket tart, konkrét esetekben beavatkozik az osztályközösség szintjén vagy a szülői közösségben például szülői értekezleten. A 2000-ben létrejött Szolgálat fő célja, hogy közösségi szinten megfelelő reakciók alakuljanak ki a zaklatással szemben, illetve elősegítse az iskolákban a konstruktív, közösségcentrikus viselkedésformák terjedését. Fontos célja továbbá diákoknak, szülőknek és tanároknak szóló képzések szervezésével és információmegosztással elősegíteni az olyan országos szintű stratégiák iskolai szintű végrehajtását, mint az „Iskolai zaklatás kezelése” című.

„Az iskolai zaklatás kezelése” lerakja az alapjait egy országos szintű zaklatás elleni stratégia kidolgozásának. Hangsúlyozza az iskolai környezet és értékrend fontosságát a mindenki számára biztonságos iskolai tér megteremtésében, legyen szó a diákokról vagy az iskola dolgozóiról. Célja a tiszteleten, befogadáson és sokszínűségen alapuló kapcsolatok elősegítése, amelyhez pozitív példákkal szolgál. Az iskola egészét tekinti egy egységnek, vagyis fontosnak tartja a tanárokon és diákokon túl a nem tanító iskolai alkalmazottak és a szülők, illetve a tágabb társadalom bevonását is. Támogatja a resztoratív technikák iskolai szintű bevezetését mint hosszú távú megoldást. Végrehajtásáról bővebben az ASAP projekt keretében született, „A zaklatás, agresszió és erőszak kezelése a máltai állami iskolákban” című elemző dokumentumban olvashatunk.

További azonosított jó gyakorlatok:

- Specializált szakszolgálatok: a Kellimni. com projekt és a Richmond Alapítvány által kidolgozott KID's program

- Tantervi és műveltségi területeken átívelő megközelítések: társas készségek fejlesztése és karrier műveltségi terület, Stop the Violence informális tantervi adaptáció, Rescur – a máltai cserkészek reziliencia-tréningje az óvodás és kisiskolás korosztálynak

- iskolai szintű kezdeményezések: The Buddy System (San Anton független iskola)

- tudatosító és megelőző projektek: a máltai áldozattámogató csoport (Victim Support Malta) Együtt a Zaklatás Ellen (Together Against Bullying) projektje és a BeSmartOnline projekt

1.1.1 Kellimni.com (<http://kellimni.com/>)

A Kellimni.com egy ingyenes anonim támogató szolgáltatás, amely országos szinten bárhol elérhető e-mailben, chat-en, online fórum formájában vagy instant csevegő alkalmazásokon keresztül. Több civil szervezet üzemelteti közösen: az SOS Malta, a Szaléziánus Ifjúsági Pasztorációs Szolgálat, az, Agenzija Żgħażaġh valamint az Agenzija Appoġġ, a Child Helpline International nemzetközi szervezet útmutatása nyomán. A fiataloknak nyújtott közvetlen támogatás mellett a Kellimni.com oktatási anyagokat is nyújt a fiatalokat megszólító rövid videók formájában. Ezek pedagógusok, ifjúsági szervezetek vezetői és más fiatalokkal dolgozó szakemberek számára is hozzáférhetőek és hasznosak. A feldolgozott témák között megtalálható a zaklatás, a szülő-gyerek kapcsolat, a párkapcsolat, a barátokkal való viszony, a veszteségek feldolgozása, a depresszió, az önpusztító viselkedésformák, a félelem és szorongás, illetve a magány. A projekt rendkívül innovatív, mivel azokon a kommunikációs csatornákon keresztül éri el a fiatalokat, amelyeket a legszívesebben használnak.

1.1.2 Kids In Development (KIDs)

(<http://www.richmond.org.mt/kids-in-development/>)

A KIDs egy bentlakásos program, amelynek az a célja, hogy a súlyos érzelmi vagy viselkedési nehézségekkel küzdő gyerekeknek segítsen személyes fejlődésükben, hogy képesek legyenek egészséges emberi kapcsolatokat kialakítani és javuljon az önértékelésük. A program igyekszik tehát fejleszteni a társas és érzelmi készségeket, hogy ezáltal az érintett fiatalok kevésbé legyenek kiszolgáltatottak a zaklatással, agresszióval, erőszakkal szemben.

1.1.3 A társas készségfejlesztés és munkaerőpiaci felkészítés (PSCD) mint tantárgy

A PSCD a máltai nemzeti tanterv része úgy az általános, mint a középfokú oktatásban. Célja „azoknak a készségeknek és folyamatoknak az átadása és gyakoroltatása, amelyek lehetővé teszik, hogy valaki boldog és megelégedett életet éljen, egészséges és támogató környezetben”. A tantárgy segít a gyerekek társas és érzelmi készségeinek fejlesztésében olyan témákon keresztül, mint az emberi kapcsolatok, a kommunikáció, az önértékelés, stb. A kommunikációs készségek közé tartozik például az egyes kommunikációs formák és módok (pl. verbális és nonverbális, asszertív és nem asszertív) közötti különbségek tudatosítása, az odafigyelő hallgatás gyakorlása, a dicséret és a kritika helyes kommunikációja, a zaklatás negatív hatásainak és az ellene használható módszereknek a megismertetése.

1.1.4 „Stop the Violence” informális kiegészítő tanterv – a máltai leánycserkészek (<http://www.maltagirlguides.com/>)

A *Hangok az erőszak ellen* (Voices Against Violence) egy nemzetközi kampány, amely magában foglalja az *Állítsuk meg az erőszakot* (Stop the Violence) informális kiegészítő tantervet, amelyet a Leánycserkészek Világszervezete fejlesztett ki az ENSZ női szervezetével együttműködésben (UN Women). Számos különféle témával foglalkozik, amelyekben a nők elleni erőszak a közös mozzanat. Formailag különféle tréningekből épül föl, amelyek elvégzése után a résztvevők egy-egy jelvényt kapnak, ahogyan az a leánycserkész-mozgalomban is szokásos. A tananyag részét képezik különféle stratégiák, óratervek, játékok és írásos anyagok. Az eredeti anyagot a máltai leánycserkészek dolgozták át iskolai környezetre adaptálva, és egy sor szakmai továbbképzés keretében adják át a tanároknak és más iskolai szakembereknek, akiket arra bátorítanak, hogy emeljék be mindezt a hétköznapi iskolai munkájukba.

1.1.5 Rescur - a reziliencia tanítása kisgyerekkorban és általános iskolában

A Rescur projekt megvalósítására 2012-15 során került sor Európában, a University of Malta koordinálásával és a Zágrábi Egyetem, a Krétai Egyetem, a Lisszaboni Egyetem és a svéd Örebroi Egyetem közreműködésével. A projekt keretében kidolgozott tanterv olyan eszközöket igyekszik az óvodás és kisiskolás korú európai gyerekeknek megtanítani, amelyek segítenek nekik legyőzni a fejlődésük útjában álló akadályokat és támogatják tanulmányi, érzelmi és társas fejlődésüket. Célcsoportját azok a gyerekek alkotják, akik veszélyeztetettek a korai iskolaelhagyás, túl sok hiányzás, iskolai kudarcok, kirekesztés és mentálhigiéniai problémák szempontjából. Fő célja a gyerekek társas és érzelmi készségeinek és rezilienciájának fejlesztése.

1.1.6 *The Buddy System - San Anton Independent School* (<http://www.sananton.edu.mt/seniorsector/BuddySystem/default.html>)

A 'Buddy System' egy olyan kortárs támogató rendszer, amelyet a máltai San Anton School pszichológusa, Ian Refalo dolgozott ki 2009 során. A rendszer sikeresnek bizonyult és a középiskolában azóta rendszeresen használják is. A középiskolás korosztályban elért sikerre való tekintettel kidolgozásra került az általános iskolai változat is, „kortárs mentor rendszer” néven. Célcsoportját olyan 14-15 éves diákok jelentik, akik vállalják, hogy mentorként segítik 9-10 éves (első osztályos) diáktársaik beilleszkedését a középiskola világába. A részvétel önkéntes alapú, de évről évre számos diák alig várja, hogy csatlakozhasson. A leendő mentorok már az előző tanév során bőséges felkészítést kapnak későbbi szerepükre. A rendszer sikeresen csökkentette a zaklatás előfordulási arányát és megkönnyíti a benne résztvevő diákok számára az iskolaváltást.

1.1.7 *Together Against Bullying (Együtt a zaklatás ellen) - Victim Support Malta* áldozattámogató csoport (<http://victimsupport.org.mt/bullying/>)

Az „Együtt a zaklatás ellen képzési csomag” egy olyan megelőző eszköz, amely az „Együtt a zaklatás ellen” elnevezésű kampány keretében került kidolgozásra. Célja a zaklatással kapcsolatos ismeretek terjesztése és a jó gyakorlatok alkalmazásának elősegítése a tanrok, szülők és kortársak körében, képzés segítségével. Ez elsősorban előadásokat jelent, amelyek nemcsak informatívak, de interaktívak is, illetve alkalmazzák a SWAP pszichoszociális stratégiát, ami csökkenti a zaklatás elszennedőinek tehetetlenségét és segít a környezetüknek a közbelépésben. 2016 nyara óta a program keretében előadásokra került sor több nyári kurzus, tánciskola és futballklub keretein belül, azzal a céllal, hogy az iskolán kívül is felhívják a figyelmet a zaklatás problematikájára és a megelőzés fontosságára.

1.1.8 *BeSmartOnline! Projekt* (<http://www.besmartonline.org.mt/>)

A BeSmartOnline! az Európai Unió finanszírozásával valósult meg, a Máltai Kommunikációs Hatóság koordinációjával, a Szociális Ellátási Alapítvány, a Gyermekvédelmi Biztos és az Oktatás Színvonaláért és Minőségéért Felelős Igazgatóság együttműködésével. További partnerek: Kellimni.com, Katolikus Oktatási Titkárság, a máltai rendőrség internetes bűnözés elleni egysége, a Máltai Egyetem, az Agenzija Zghazagh, illetve a Független Iskolák Szövetsége. A projekt fő célja a probléma tudatosítása és a gyerekek, serdülők és pedagógusok képzése a biztonságosabb internethasználat érdekében. Részt képezik a visszaélések bejelentésére alkalmas felületek, illetve az áldozatoknak nyújtott támogatás, képzések, előadások diákoknak és pedagógusoknak az internethasználat veszélyeiről és a internetes zaklatás problémájáról.

1.2 BULGÁRIA

Bulgáriában szemmel láthatóan növekszik az iskolai erőszakra vonatkozó társadalmi tudatosság. A jelenség elleni fellépés ezzel szemben korántsem nevezhető egységesnek. A 2012-ben kidolgozott „Az iskolások körében tapasztalható kortárs zaklatás elleni mechanizmus” című dokumentum ellenére jelenleg még mindig nem létezik egy országos szintű terv, amely stratégiaként működhetne az iskolai erőszak megelőzése terén.

A bolgár jelentésben azonosított jó gyakorlatok röviden az alábbiakkal írhatók le:

1.2.1 Az iskolások körében tapasztalható kortárs zaklatás elleni mechanizmus

„Az iskolások körében tapasztalható kortárs zaklatás elleni mechanizmus” című dokumentumot 2012. május 18-án fogadta el a bolgár kormány. Célja, hogy támogassa az iskolákat az erőszak elleni kezelésében és alapvető mechanizmusokat biztosítson a zaklatási esetek ellen. Egy ilyen dokumentum elfogadása azon az igényen alapul, hogy koherens és céltudatos lépésekre van szükség az iskolai erőszak visszaszorítása érdekében, beleértve úgy a megelőzést mint a beavatkozást. A dokumentumban lefektetett irányelvek az iskolai közösség egészére érvényesek.

A dokumentum kidolgozására az Oktatási Minisztériumban került sor, a Munkaügyi és Szociális Minisztérium, a Szociális Támogatási Ügynökség, az Állami Gyermekvédelmi Ügynökség, a Fiatalok Bűnözés Elleni Központi Bizottság és civil szervezetek (National Network for Children, „Steps of the Invisible Children in Bulgaria” Foundation, Animus Association Foundation, Association of Psychologists in Bulgaria, Unicef Bulgaria) bevonásával. A Mechanizmus több fő részből tevődik össze, amelyeknek általában az a célja, hogy világosan definiálják az „erőszak” és „zaklatás” fogalmát és az iskolák kötelezettségeit az ellenük való fellépés terén.

Ezen belül a dokumentum először is előírja olyan megelőző intézkedések kidolgozását, amelyek hatékonyan csökkentik az agresszió kialakulását előidéző tényezőket és az agresszív viselkedésminták terjedését és megerősödését az iskolákban. A megközelítés fontos eleme az iskola holisztikus szemlélete, illetve az erőfeszítések összehangolt és következetes jellege a biztonságosabb iskolai környezet megteremtése érdekében.

1.2.2 Youth banks initiatives

2016 során csaknem ötezer 10-18 éves diák kapcsolódott be a „Mondjunk nemet az iskolai erőszakra” elnevezésű kampányba, amelyet Sumen, Burgasz, Gabrovo és Pazardzjik települések összesen 80 iskolájában indítottak el. A program keretében a fiatalok hallhattak az erőszak különféle

típusairól és azok következményeiről, illetve olyan kezdeményezésekben vehettek részt, amelyek keretében saját megoldási javaslatokkal állhattak elő.

Burgaszban csaknem háromszáz, 11-18 év közötti fiatal vett részt informatív találkozók, ahol az erőszak különböző formáiról és az ezek elleni küzdelemről beszélgettek. A belügyminisztérium és a helyi önkormányzat területi Fiatalkori Bűnözés Elleni Bizottságának képviselői vezették a beszélgetéseket, az iskolai tanácsadó szakemberek közreműködésével.

Sumenben több mint 2400 diák vett részt olyan programokon, amelyek az erőszak sporttal való ellensúlyozására helyezték a fókuszot. A kampány elnevezése „A durvaság nem te vagy” volt, és keretében többek között öt iskolában is járt egy, a diákok által „haragszák”-nak elnevezett bokszsák, míg a kampány záróeseményeként egy Nemzetközi Erőszakellenes Nap megrendezésére került sor a résztvevő iskolákban, többek között egy önvédelmi foglalkozással, amelyen több mint száz diák vett részt.

Paradzsikban 24 úgynevezett békenagykövet több mint 500 diákkal találkozott a „NEM az iskolai erőszakra” projekt keretében. A projekt 2015 novemberében indult a 24 önkéntes békenagykövet kiképzésével, akik később több mint kétszáz iskola 4-12. osztályos tanulóival találkoztak és beszélgettek az iskolai erőszak kezelésének lehetőségeiről. A kezdeményezés keretében született meg az az ötlet is, hogy versenyt írjanak ki „Itt ér véget a zaklatás” című poszter elkészítésére.

Gabrovóban ötven 8-16 év közötti diák küldte be pályaművét az „Azt mondom, ELÉG” című versenyre, amelyre az iskolai zaklatás problematikájához kapcsolódó versekkel, novellákkal és rajzokkal lehetett nevezni. Az eredményhirdetésre a Rózsaszínpólós Nap elnevezésű záróesemény keretében került sor, a pályaműveket pedig kötet formájában is megjelentették.

1.2.3 "Képezd ki és add tovább" konfliktusmegoldás és -megelőzés

Az Equilibrium Bulgaria nevű szervezet tevékenységének középpontjában az erőszak megelőzése és a konfliktuskezelés gyerekeknek, oktatásban dolgozó szakembereknek és szülőknek való oktatása szerepel. Jelen kampányuk fő összetevői: képzések, cserkész táborok, az „I win – you win” klubokban való részvétel, a forráscsoporttal (a ruszei iskolákban dolgozó pedagógiai tanácsadók és pszichológusok) való találkozások, az erőszak különféle kifejezési módjainak megvitatása, a szülői támogató csoportban részt vevő pedagógusok tapasztalatainak megosztása a témában.

1.2.4 Minden gyereknek vannak jogai. Mindenki tud segíteni

A kezdeményezésre Dimitar Berbatof bolgár focista, az UNICEF bulgáriai jószolgálati nagykövete részvételével került sor. November 20-i dátummal vette kezdetét, mivel ezen a napon írták alá az ENSZ gyermekjogi egyezményét. A kezdeményezés fő célja, hogy egy átfogó médiakampány keretében az egész társadalomban tudatosítsák a gyermekek jogait és azt, hogy ezek védelméért mindenki felelős.

1.2.5 Országos forródrót segélyvonal gyermekeknek

A „Beszélj egy jóbaráttal” 24 órás segélyvonalat az UNICEF Bulgária, az SACP és a Centre Nadya Alapítvány közösen indította el. Az ország minden pontjáról elérhető, a hívó számára ingyenes és teljesen anonim. A segélyvonal munkatársai krízisintervenció, tanácsadás, jogi felvilágosítás mellett a megfelelő szakemberekhez is tovább tudják irányítani a hozzájuk forduló fiatalokat. Sérülés- vagy életveszély esetén természetesen a sürgősségi ellátórendszerhez továbbítják a hívást.

A szolgáltatás 2009. áprilisában indult, és a 2007. novembere és 2009. márciusa között végzett külső értékelés azt mutatta, hogy összesen 1 159 582 hívást fogadtak, amelyek közül a valóban fajsúlyos hívások többsége az erőszakkal (35%), a családi problémákkal (16%) és pszichoszociális problémákkal (10%) függött össze.

1.2.6 Erőszakmentes iskola projekt

2007-2008 során az UNICEF Bulgária és az Állami Gyermekvédelmi Ügynökség közösen kezdeményezett egy projektet a gyermekek közötti erőszak visszaszorítására. Ennek fő célja a zaklatás megelőzése és a biztonságos és támogató iskolai környezet elősegítése volt. Szakemberek dolgoznak a tanárokkal, gyerekekkel, szülőkkel és az iskolai közösséggel, hogy megismertessék őket az erőszakmentes kommunikáció és az agressziómentes problémamegoldás módjaival. Ennek nyomán a tanárok és diákok közösen egyértelmű szabályokat alkotnak azzal a céllal, hogy ne legyen megengedett az iskolában az agresszió vagy zaklatás.

Az „Erőszakmentes iskola” projekt a világ legsikeresebb zaklatásellenes programjának, a Dan Olweus norvég pszichológus által kidolgozott modellnek a bolgár változata.

Az iskola ezáltal olyan helyé alakul, ahol a gyerekek megtanulják, hogy az erőszak elfogadhatatlan, és a problémákat békésen is meg lehet oldani. Az iskolák olyan átfogó viselkedési szabályrendszert dolgoznak ki, amely aztán a hosszú távú erőszakmegelőző stratégia alapját jelenti. A projekt 6 szófiai iskolában indult el, 5-7. osztályos gyerekek részvételével. 2008-ig további iskolák, illetve az 1-7. osztályok bevonására is sor került.

2009 során a szófiai 134-es iskola tanulói bemutatták az UNICEF képviselőinek projektmunkájuk eredményét, az iskolai erőszak elleni nyilatkozatot. Ennek hat fő pontja van: mondjunk nemet a sértésekre, mondjunk nemet a személyes tér nem tiszteletben tartására, mondjunk nemet a fizikai agresszióra, mondjunk nemet a pszichológiai agresszióra, mondjunk nemet a verbális agresszióra, illetve mondjunk nemet minden olyan viszonyra, amely megalázza a benne részt vevőket. A nyilatkozatot több mint 500 diák, tanár, illetve az eseményen részt vevő híresség írta alá.

1.2.7 “Virtuális és valós erőszak – megelőzés interaktív iskolai oktatáson keresztül”

A kezdeményezést a bolgár biztonságos internet központ indította útjára, a svájci Oak alapítvány és az Európai Bizottság „Biztonságosabb Internet Plusz” programjának anyagi támogatásával. Többek között sor került 25 moduláris iskolai foglalkozás és a hozzájuk tartozó módszertani segédlet kidolgozására, amelyeket az oktatási és a műszaki tárca is jóváhagyott; továbbá 49 tanár és diák kiképzésére. 10 szófiai iskola jelentkezett önkéntesen a kidolgozott anyagok kipróbálására. Ennek keretében 2008 novembere és 2009 júniusa között a frissen kiképzett szakemberek 600 foglalkozást tartottak több mint 3000 diák részvételével. A kezdeményezést a Microsoft Bulgaria és a Dechica.com gyerekportál támogatta.

1.2.8 Biztonságos Internet Központ (www.safenet.bg)

A projekt 2007-ben indult azzal a céllal, hogy oktatóanyagok, népszerűsítő cikkek, iskolai foglalkozások, technikai és érzelmi támogatás segítségével elősegítse a családok, pedagógusok, gyerekek és fiatalok biztonságosabb internethasználatát, illetve lobbizzon a gyerekek ellen a virtuális térben elkövetett bűncselekmények büntethetővé tételéért.

A Központ célja a gyerekek és fiatalok védelme az internet veszélyeinek tudatosítása, képzések és konzultációk, illetve a szexuális visszaélések és kiskorúak kihasználásának bejelentett eseteinek

kivizsgálása segítségével. A gyerekek és fiatalok digitális írástudásának fejlesztése által a Központ már 2005 óta segíti elő a biztonságosabb internethasználatot.

1.2.9 Zippy Barátai – Bulgária majdani állampolgárai

A program az Animus Alapítvány Szövetség vezetésével valósul meg, és egy tanév alatt 24 foglalkozás keretében 5-7 éves gyerekeket tanít meg arra, hogyan lehet egészséges és sikeres módon kezelni a problémákat és krízishelyzeteket azáltal, hogy konkrét problémamegoldó feladatokban vesznek részt és tanulnak az érzelmekről és azok kontrolljáról. Minden foglalkozáson más és más stratégiával ismerkednek meg a nehézségek kezelése, önbizalmuk növelése és a traumákkal szembeni ellenállás terén. A programban ezidő szerint 10 iskola és óvoda, 14 osztály vagy csoport, 24 szakember és összesen 300 gyerek vesz részt.

A program egy tanéven át tart és egy Zippy nevű bogár és barátai kalandjain keresztül vezeti be a gyerekeket a témába. Zippy barátai maguk is gyerekek. A hat modulra osztott tematika a gyerekek életében előforduló hétköznapi nehézségekkel foglalkozik játékos és kreatív formában. A gyerekek kifejezik gondolataikat és érzéseiket és ezáltal megtanulják az érzelmkifejezés elfogadható és nem elfogadható módjait, illetve azt, hogy egy adott problémának több megoldása is lehetséges.

A tapasztalatok szerint a programban résztvevő gyerekek szülei több aktív megküzdési stratégiát alkalmaztak, mint a programban nem résztvevő gyerekek szülei, illetve a pedagógusok szerint a program jó hatással van a gyerekek kommunikációs képességére és csoportos problémamegoldó készségeire.

2 JÓ GYAKORLATOK A VILÁG KÜLÖNBÖZŐ TÁJAIRÓL

Úgy Európa- mint világszerte számos program foglalkozik az iskolai erőszak megelőzésével és kezelésével. Az alábbiakban a nyolc általunk legsikeresebbnek, legmegvalósíthatóbbnak és legátfogóbbnak ítélt programot mutatjuk be röviden.

2.1 A „Nem félek!” Projekt¹⁵

A projekt az Európai Bizottság Élethosszig tartó tanulás programjának keretében valósul meg (KA1) és az a célja, hogy azonosítsák a legjobb európai stratégiákat, amelyek az erőszak jelenségét igyekeznek kezelni. A „Nem félek!” platform az alábbiakhoz való hozzáférést jelenti:

¹⁵ <http://iamnotscared.pixel-online.org/>

- Az iskolai erőszakhoz kötődő kiadványok, publikációk áttekintése
- Az iskolai zaklatás megelőzésére és leküzdésére irányuló jó gyakorlatok
- Iskolai erőszakkal járó esetek helyzetelemzése
- Országjelentések és országhatárokon átívelő regionális jelentések a témában
- Európai stratégia az iskolai erőszak elleni küzdelemért.

A projekt célja a szakképzésben dolgozó tanárok, intézményvezetők, szakemberek, érintett szülők és döntéshozók bevonása egy közös reflexiós folyamatba a témában.

A projekt alulról építkező módon a tapasztalatok országok közötti cseréjén alapul, amelytől azt lehet remélni, hogy a lehető leghatékonyabb válaszokat képes nyújtani az iskolai zaklatással szemben.

2.2 A KiVa Program

A KiVa Programot a finnországi Turku Egyetemen dolgozták ki, a finn oktatási és kulturális tárca támogatásával. Hatékonyságát számos véletlen mintavételen alapuló kutatás igazolja. Finnországban a program olyannyira keresett, hogy az általános középiskoláknak már 90%-a csatlakozott hozzá.

A KiVa bizonyítékokon alapuló visszacsatolás útján került kidolgozásra, célja az iskolai zaklatás megelőzése és az ilyen esetek hatékony kezelése. Mindkét említett összetevő egyaránt fontos, mivel nincs az a megelőző program, amely százszázalékos hatékonysággal elejét tudná venni a zaklatásos eseteknek, ezért szükség van hatékony eszközökre a már megtörtént esetek kezeléséhez. A program harmadik kulcsösszetevője a résztvevő iskolákban fennálló helyzet folyamatos megfigyelése és a változások rögzítése, amelyet online felület is elősegít. A program évente visszajelzést ad a beérkező adatok alapján az egyes iskoláknak arról, hogy haladnak a program megvalósításával és milyen eredményeket értek el eddig.

A KiVa Program univerzális és specifikus tevékenységeket is tartalmaz. Az univerzális tevékenységek elsősorban megelőző jellegűek és a diákoknak szólnak (pl. online játékok, iskolai foglalkozások), míg a specifikus lépésekre akkor van szükség, ha egy zaklatási ügy napvilágra kerül, és kifejezetten az adott ügyben érintett diákoknak (áldozatok, elkövetők, osztálytársak) szólnak azzal a céllal, hogy véget érjen a zaklatás.

A program három egységből áll, amelyek közül egyelőre az első kettő (a 6-9 éves, illetve a 10-12 éves korcsoport számára) hozzáférhető Finnországon kívül is. A programnak számos szerződött partnere

van más országokban, Európán túl is. Magyarországon 2016. szeptemberében indult el 3 iskolában (Papkeszi Bocskai Általános Iskola, Hungária Általános Iskola of Kispest and Kelenvölgyi Általános Iskola).

A program eredményei:

„Finnországban a KiVa Program értékelésére egy véletlen mintavételen alapuló vizsgálat keretében került sor 117 résztvevő iskola és 117 kontrollcsoportba tartozó iskola bevonásával. A résztvevő iskolákban a diákok szignifikánsan kevesebb zaklatás esetről számoltak be úgy szemtanúként mint áldozatként, mind a verbális, testi, kapcsolati és online agresszió terén. Ezen kívül pozitív eredmények mutatkoztak az iskolához fűződő érzelmi viszony, a tanulmányi eredmények és tanulási motiváció terén is. A résztvevő iskolák mutatói javultak a szorongás és depresszió terén és a diákok jobbnak értékelték az iskolai légkört is. Az KiVa szakértőkkel való esetmunkát követően az áldozatoknak nem kevesebb mint 98%-a érezte úgy ennek eredményeképpen, hogy helyzetük javult. A programba 2009 őszén bekapcsolódott több mint ezer iskola eredményei azt mutatták, hogy egy év után is jelentősen csökkent az áldozattá válás és a zaklatás aránya. A program jelenleg több más országban is értékelés alatt áll, az Észtországból, Hollandiából, Olaszországból és Wales-ből eddig beérkezett adatok alapján ki lehet jelenteni, hogy a program Finnország határain túl is sikeresen működik.¹⁶

2.3 Olweus Zaklatásmegelőző Program - OBPP

Dan Olweus holisztikus egész iskolára kiterjedő zaklatásellenes modellje a bizonyítékalapú programok közül a legjelentősebb. Norvégiában és az Egyesült Államokban már több mint 15 éve alkalmazzák.

A program célja a diákok közötti kapcsolatok javítása és az, hogy az iskola összességében biztonságosabb, pozitívabb hely legyen a diákok számára. Iskolai szinten a program végrehajtásáért a koordinációs bizottság felel, amelynek tagja az igazgató, az iskolai pszichológus, illetve a tanárok, a diákok és a szülők képviselői). A tanári kar három féléven keresztül 15 fős csapatokban vesz részt a képzésben, majd pedig két képzett mentor foglalkozik velük, illetve rendszeres szupervízióban van részük, és kapnak egy kézikönyvet is az ismeretekről.

A konkrét tennivalók három csoportra oszlanak:

16 <http://www.kivaprogram.net/is-kiva-effective>

1. Iskolai szintű intézkedések, pl. bemeneti kérdőív a probléma mértékének felmérésére, a tanári jelenlét fokozása főleg a szünetekben, szülői beszélgetőkörök létrehozása, stb.
2. Osztályszintű intézkedések, pl. osztályszintű szabályok a zaklatás ellen, rendszeres megbeszélések, stb.
3. Egyéni szintű intézkedések, pl. komoly elbeszélgetés az érintettekkel, segítségkérés semleges diákoktól, beszélgető csoport az elkövetők és áldozatok szülei számára, stb. Célcsoportja a 6-15 éves korosztály, de felfelé kiterjeszthető 18 éves korig is.

A projekt eredményei közé tartozik, hogy a résztvevő iskolákban nem kevesebb mint 50%-kal csökkent a zaklató és más módon antiszociális viselkedésmódok előfordulása, javult az iskolai légkör és a diákok között a pozitív érzések váltak uralkodóvá.

2.4 „Egy hét zaklatás nélkül” - Livánia

Az Európai Zaklatásellenes Hálózat harmadik nemzetközi konferenciája alkalmából Robertas Povilaitis, a litván Child Line civil szervezet képviselője elmondta, hogy Litvániában a lányoknak mintegy 26%-a, míg a fiúknak 31%-a van zaklatásnak kitéve az iskolában, így Litvánia a jelenség által egyik leginkább sújtott ország Európában. Ennek visszaszorítása érdekében a Child Line (Vaiku Linja) nevű civil szervezet 2004-ben kidolgozta és elindította a „Zaklatás nélkül” elnevezésű kampányt, amelynek célja a zaklatásmentes, biztonságos iskolák megteremtése volt. Az évek során a kampány az alábbi tevékenységeket foglalta magába:

- „Zaklatás nélkül” feliratú szilikon karkötők gyártása és terjesztése
- a kampány céljai mellett kiálló hírességek fényképével ellátott képeslapok terjesztése az iskolákban
- három könyv publikálása az iskolai zaklatás témájában iskolai dolgozók számára

2010-ben ugyanez a civil szervezet kezdeményezte az „Egy hét zaklatás nélkül” elnevezésű projektet, amely országsszerte valamennyi iskola részvételével zajlik, nagyszámú érintett bevonásával. A partnerek közé tartoznak a helyi önkormányzatok, számos civil szervezet, a svéd nagykövetség, a Vilniusi Filmfesztivál.¹⁷ A kampány egyik legnagyobb sikere, hogy az egész társadalom figyelemmel kíséri. Az ország mind a 60 önkormányzata és 1147 oktatási intézménye az óvodáktól az egyetemekig, szervezetek, kormányzati szervek, diákok, szülők, iskolai alkalmazottak, cégek és hírességek egy

17 ‘„The Anti-bullying week 2014“ in Lithuania’, [http://www.vaikuliniija.lt/media/filer_public/8c/be/8cbef9dd-a3b5-4369-970b-ee965df2f36d/the_anti-bullying_week_2014.pdf]

emberként támogatják a kampányt. Az idei évben Dalia Grybauskaitė államelnök asszony is ellátogatott a kampány keretében több iskolába. A széles körű országos támogatottság mellett a kampány a külföldi kapcsolatokra is igen nyitott, így például együttműködik a svéd és a norvég nagykövetséggel, valamint a svéd FRIENDS nevű civil szervezet hasonló témájú programok megvalósításába kezdett Litvániában.

A 2010 óta végzett tevékenységek:

- **egy zaklatás elleni honlap létrehozása (<http://www.bepatyciu.lt/>)**

A kampány, sőt a Child Line szervezet egyik legfontosabb eszköze az a honlap, amely az összegyűjtött információk terjesztését tűzte ki célul az áldozatok, elkövetők, szemtanúk, szülők, pedagógusok és szakemberek körében. A honlap egyúttal helyet ad a kampány keretében megrendezésre kerülő versenyek nevezési felületének, az eredmények közzétételének is.

- **A Child Line segélyvonal működési idejének meghosszabbítása**

A Child Line segélyvonal általában korlátozott időkerettel működik, de az „Egy hét zaklatás nélkül” ideje alatt folyamatosan elérhető egy egész héten keresztül. Az előző évben ez alatt az egyetlen hét alatt 3380 hívás érkezett.

- **Versenyek, vetélkedők diákoknak**

Számos vetélkedőre került sor a projekt keretén belül. Ezek egyikében a résztvevőknek a YouTube-ra feltöltött háromperces videó vagy hanganyag segítségével kellett beszámolniuk a zaklatással kapcsolatos élményeiről.

- **Módszertani eszközök, szakanyagok kidolgozása**

- Prevenációs videók készítése és közösségi oldalakon keresztül történő terjesztése
- Iskolai órákon is használható tankönyvek kidolgozása, pl. a „Mi a cyberbullying és hogyan előzhetjük meg” című 2012-es kiadvány diákoknak, szülőknek és pedagógusoknak, illetve egy 2011-es kiadvány, amely szülőknek szóló tanácsokat tartalmaz
- Ingyenes szórólapok létrehozása

- „A zaklatás online múzeuma” nevű internetes platform, amely a témához kapcsolódó műalkotásokat mutat be és lehetőséget biztosít támogatás gyűjtésére
- események szervezése, pl. a vilniusi Barátságkarnevál
- Társadalmi célú hirdetések létrehozása és terjesztése – tévé- és rádióreklámok, poszterek. A Child Line által készített „Visszaélés az internetes térrel – mintha fegyvert adnánk a gyerekek kezébe” című reklámvideót például két hónapon át vetítették s litván mozikban a felnőtt filmek előtt, illetve a televízióban főműsoridőben.

2.5 Resztoratív megközelítés – A Resztoratív Gyakorlatok Nemzetközi Intézete (International Institute for Restorative Practices, IIRP)

Az IIRP az Egyesült Államok, Ázsia és Európa számos középiskolájában van jelen holisztikus megközelítésmódjával. Az évek során a program számos nehéz terepnek számító iskolának segített az oktatási színvonaluk és légkörük javításában. A módszer, amellett, hogy nagyon kézzelfogható eszközökön alapul, rendkívül proaktív megközelítés, amely a közösséget és az iránta érzett felelősségérzetet, a diákok, tanárok és szülők közötti kapcsolatokat állítja a középpontba. Javítja a diákok viselkedését, csökkenti az erőszakot, a konfliktusok és zaklatás előfordulásának gyakoriságát. Az IIRP egy két évre kiterjedő iskolai programot kínál, amelynek során a szakemberek segítenek az iskola vezetésének és dolgozóinak a konkrét kontextusra, a helyi igényekre szabott terv kidolgozásában, majd végrehajtásában. Az iskola valamennyi dolgozója részt vesz a terv végrehajtásában, összehangolt közösségi erőfeszítés keretében. A fenntarthatóság érdekében az iskola dolgozói szakmai továbbképzéseken is részt vesznek.

A resztoratív technikák 80%-a proaktív, vagyis a program életbe léptetése után a munkának mindössze 20%-a kell, hogy az erőszakos incidensek utólagos kezelésére irányuljon. A resztoratív megközelítés azt vallja, hogy a konfliktus mindig lehetőséget jelent a fejlődésre és stabilizációra – amennyiben a felek jövőorientált stratégiával nyúlnak hozzá.

Amikor konfliktus keletkezik, egy képzett facilitátor (aki lehet tanár vagy diák) azonosítja az érintett szereplőket, előzetesen elbeszélget velük, majd pedig egy asztalhoz ülteti mindannyiukat. Mind az áldozat(ok), mind az elkövető(k) hívhatnak magukkal támogatókat (családtagokat, barátokat, stb.). A facilitátor szabja meg a kereteket és a beszélgetés egy előzetesen rögzített kérdéssor alapján zajlik. Úgy az egyes kérdések, mint az egyes megszólalók sorrendje is fix. A resztoratív beszélgetés vagy kör

során felszínre kerülő érzelmekből valamennyi résztvevő profitál. Az elkövetők szembesülnek tetteik érzelmi következményeivel, így jobban megértik, milyen kárt okoztak.

2.6 Shield My School

A 'Shield My School' intézményi önértékelő eszköz az ISPC Shield (pajzs) kampányának az egyik alkotórésze, amelynek az a célja, hogy megvédelmezze a gyerekeket a zaklatással szemben. Az eszköz tíz úgynevezett „pajzs”- állítást tartalmaz, amelyek a zaklatásra vonatkozó nemzetközi szakirodalmon alapulnak, és olyan kérdések követik őket, amelyek a zaklatás elleni sikeres küzdelem módszertanából valók.

A kérdéseket tanárok egy csoportja válaszolja meg, annak alapján, hol van szerintük az intézmény bizonyos, a zaklatással kapcsolatos skálákon. A módszer arra ösztönzi a résztvevőket, hogy reflektáljanak saját hozzáállásukra, azonosítsák, mi mindenben erősek és milyen területeken szeretnének javulni. A dokumentum iskolaszintű akciótervnek is helyet ad, amelyben a kérdésekre adott válaszok alapján maguk a résztvevők fogalmazhatják meg a tennivalókat és az időkereteket.

Az önértékelő eszköz célja, hogy segítsen az iskoláknak azonosítani, milyen hatékonyan kezelik a zaklatás jelenségét és hogyan javulhatnak ezen a téren. Ahhoz, hogy hatékonyan legyen, természetesen őszinte válaszokra és a csoporton belüli bizalmi légkörre van szükség, amelyben lehetőség nyílik érdemi véleménycserére.

2.7 A „Siren” Projekt - Social games for conflict Resolution based on natural interaction – Természetes interakciókon alapuló konfliktuskezelés tanítása játékokon keresztül

A Siren Projektet az Európai Unió finanszírozta 2010 és 2013 között több tagországban is, azzal a céllal, hogy olyan játékok kerüljenek kidolgozásra, amelyek segítenek a pedagógusoknak a konstruktív konfliktuskezelési technikák tanításában.

A kutatók Görögországból, Dániából, Portugáliából, az Egyesült Királyságból és az Egyesült Államokból vettek részt a projektben és egy sor olyan minijátékot alkottak meg, amelyek automatikusan több olyan forgatókönyvet generálnak, amelyeken gyakorolhatók a konfliktuskezelés elemei, a játékosok érettségéhez, kulturális háttéréhez és tanulási céljaihoz igazodva. A tanárok minden külön felkészülés nélkül használhatják a játékokat.

A megalkotott játékok két típusba tartoznak: a Village Voices egy kooperatív földművelő játék, míg a My Dream Theatre egy olyan szerepjáték, amelyben a játékos egy színházigazgató szerepébe bújik és

a társulaton belül felmerülő konfliktusokat kell elsimítania. A játékok különféle szinteken játszhatók, egyre bonyolultabb forgatókönyvekkel, amelyek különböző korú gyerekeket szólítanak meg a 10-14 éves korosztályon belül.

A játékok tesztelésére Görögországban, Portugáliában és az Egyesült Királyságban került eddig sor és az eredmények alapján pozitív hatással vannak a játékosokra. A Village Voices néhány köre után máris javult a játékosok konfliktusmegoldó képessége, együttműködési készsége és proaktivitása.

A pilot fázisban résztvevő játékosok által adott pozitív visszajelzések és a jó első tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az ehhez hasonló innováció sokban javíthatja a diákok oktatási rendszerben megélt élményeit. Az ehhez hasonló eszközöknek a tanárképzésben is fontos szerepük lehet, mivel vonzóak, ugyanakkor az iskolák szempontjából könnyen bevezethetőek.

A játékokat be is lehet építeni egy adott ország valamely létező tantervi területének oktatásába, vagy külön képzési alkalmakat lehet építeni a használatuk köré.

2.8 Erőszak az iskolákban képzési akció - Violence in Schools Training Action (VISTA, 2004 - 2006)¹⁸

A projekt az Európai Unió Comenius 2 programjának keretében és 5 további európai szervezettel és egyetemmel együttműködésben került megvalósításra. Célja olyan tananyagok kidolgozása volt, amelyek segítenek az iskoláknak a békés konfliktuskezelési technikák tanításában. A kézzelfogható eredmények közé tartozik egy virtuális tankönyv és egy nyomtatott kötet.

A projekt előzménye egy korábbi iskolai erőszak elleni kezdeményezés (CONNECT 2002). Kidolgozásában különböző szakterületek szakemberei vettek részt (szociológusok, pszichológusok, pedagógiai szakemberek és kriminológusok). A cél nemcsak az iskolák, hanem a helyi önkormányzatok, döntéshozók és diákok, fiatalok segítése az erőszak elleni küzdelemben.

A épzési anyag holisztikus megközelítésen alapul (WSA), amely az iskolát egyszerre mint formális intézményt és mint organikus közösséget tekinti célcsoportnak.

A képzési tevékenységbe az alábbiak tartoznak:

- Az erőszakra és annak megelőzésére vonatkozó legnaprakészebb információk átadása
- Igényfelmérés, tervezés, végrehajtás, értékelés
- Diák- és iskolai szintű önellenőrzés, az iskolai és osztálytermi légkör javítását célzó stratégiák
- Konfliktusmegoldási, mediációs, resztoratív és kortárs támogató gyakorlatok

¹⁸ <http://www.vista-europe.org/>

- A WSA integrálása politikai kezdeményezésekkel

A képzés öt modulból áll:

1. Modul A: Az iskolai erőszak fogalmának definíciója, kontextusa és felismerése
2. Modul B: VISTA: az iskola egészének holisztikus szemlélete (Whole School Approach, WSA).
3. Modul C: Jogok és felelősségek
4. Modul D: a változás menedzselése és értékelése
5. Modul E: megelőző és integráló gyakorlat

Valamennyi modul 2-6 egységből és azok végrehajtási instrukcióiból épül föl, amelyek nyílt forráskódúak, bárki által letölthetőek, különböző nyelveken, ingyenesen. A VISTA program olyan hatékony és hathatós perspektívákat kínál, amelyeket bármely európai iskola könnyűszerrel követhet és alkalmazhat.

3 ÖSSZEZÉS ÉS IGÉNYFELMÉRÉS

Látható, hogy az iskolai erőszak és agresszió mindhárom résztvevő országban komoly problémát jelent, ám a kérdéssel való foglalkozás mértéke országonként eltérő. Az alábbiakban országok szerinti bontásban tekintjük át az igényeket és hiányosságokat.

3.1 Magyarország

Mint láhattuk, Magyarországon nincs országosan egységes megközelítés az iskolai agresszió és zaklatás megelőzésére és kezelésére, és ráadásul nincs olyan mérőeszköz sem, amellyel szabályosan fel lehetne mérni a helyzetet az egyes iskolákban. Sürgős szükség lenne a fogalom definiálására, ami bekerülhetne a közoktatási törvénybe is, mint a vonatkozó akciótervek alapja. Általában véve is szükség lenne a büntető szemlélet felől a resztoratív irányába történő elmozdulásra, illetve az iskolai erőszak elleni legjobb pedagógiai eszközök folyamatos keresésére. Fontos volna, hogy a probléma kellő súllyal megjelenjen a tanárképzés és –továbbképzés keretén belül is, illetve erőfeszítések történjenek a probléma tudatosítására a közvélemény körében, különös tekintettel az érintettek, azon belül is a szülőkre. Bátorítani kellene az érintettek különböző csoportjai közötti együttműködést.

A program gyakorlati megvalósítása során figyelembe kell vennünk a magyar oktatási rendszer bizonyos általános sajátosságait – a tanárok notóriusan alacsony fizetését és az újabb és újabb reformok iránti fásultságát, az évtizedek óta folytonosan változó központi irányelveket. Fontos figyelembe venni azt is, hogy a legtöbb magyar iskolában továbbra is egy tanárközpontú, poroszos megközelítési mód uralkodik, amely a diákoktól engedelmességet vár el, és a konfliktusokat leggyakrabban büntetés útján próbálja kezelni.

Céljaink elérése érdekében az alapoktól kell felépítenünk modellprogramunkat. Ennek során az alábbi igényekre számítunk:

- A probléma mértékének és jellegének pontos feltérképezése
- A probléma tudatosítása iskolai alkalmazottakban és más érintettekben
- Elegendő energiát kell szentelni a motiváció felkeltésének és fenntartásának, különösen a tanárok részéről
- Olyan jó minőségű és komplex programot kell alkotni, amelyben jut szerep a szervezeti kultúra fejlesztésének és a résztvevők érzelmi tanulásának is
- Folyamatosan figyelmet kell szentelni a változásmenedzsmentnek
- Gondoskodni a fenntarthatóságról

3.2 Bulgária

Az iskolai erőszak és zaklatás jelenlegi helyzetére vonatkozó állapotfelmérésből az derült ki, hogy Bulgáriában megfelelően kidolgozott válaszlehetőségek állnak rendelkezésre ezen a téren. Országos szinten jól látható a politikai akarat arra vonatkozóan, hogy alkalmazásra kerüljenek a megfelelő ellenintézkedések, ezért létezik egy normatív keret (pl. Az iskolai zaklatás elleni küzdelem mechanizmusa c. dokumentum), ami elég adekvátnak tekinthető úgy a megelőzés mint a beavatkozás tekintetében. A kortárs zaklatás kérdése illeszkedik a gyerekek elleni erőszak általánosabb témakörének kontextusába is, amely ellen szintén létezik országos szintű stratégia, amely a törvénykezés szintjén is megjelenik (pl. gyermekvédelmi törvény, éves nemzeti tervek, stb.)

Az intézményi keretek szintén meglehetősen jól fejlettek, beleértve az egyes állami szereplőket is, amelyek megfelelő törvényi mandátummal rendelkeznek a gyermekek közötti vagy elleni erőszak megelőzésére és megfékezésére, ld. pl. az oktatási minisztérium regionális ellenőrző szervei, az állami gyermekvédelmi ügynökség, az állami szociális ügynökség és annak gyermekvédelmi osztályai, a helyi önkormányzatok erre a témára specializálódott egységei, stb. Emellett meglehetősen fejlett a civil szervezetek hálózata is, amelyek megelőző programokat hajtanak végre, innovatív modelleket próbálnak ki, illetve támogatást és beavatkozásokat nyújtanak. Végül, de nem utolsó sorban a

tanárok és más iskolai dolgozók mint a zaklatás és agresszió elleni harc elsődleges szereplői maguk is igen jól felkészültek és tapasztaltnak tekinthetők.

Figyelembe véve, hogy csupán kevesebb mint egy évtizede zajlanak összehangolt és célzott erőfeszítések (úgy döntéshozói mint gyakorlati szinten), az agresszió megelőzése még mindig tulajdonképpen gyerekcipőben jár. Ez felveti az igényt az érintettek erőfeszítéseinek jobb összehangolására, hogy az iskolákban hatékonyan és fenntartható módon épüljön ki a tolerancia és megértés kultúrája, amelyben a zaklatás és erőszak már eleve nem is jelentkezik.

A modellprogram pilot fázisát egy olyan középiskolában tervezzük kivitelezni, amely már jelezte, hogy szüksége lenne úgy megelőző eszközökre, mint az iskolai zaklatás kezelésének hatékony módszereire, a modellprogram a számukra így egy értékes fejlődési lehetőséget jelent majd.

A megelőzés terén az alábbi lépésektől várhatunk jótékony hatást:

- Önértékelő eszközök a tanárok, más iskolai dolgozók és a diákok számára, amelyek segítenek felmérni a jelenlegi helyzetet és már rendelkezésre álló eszközöket
- Kapacitásépítés a pedagógusok körében, hogy alaposan megértsék a probléma mibenlétét és következményeit
- Életkorilag megfelelő, interaktív és szórakoztató foglalkozások minden korcsoport számára, amelyek könnyen beépíthetők az osztályfőnöki órák keretébe
- Innovatív módszerek a szülők iskolai életben való részvételének fokozására

A beavatkozások terén az alábbi lépésektől várhatunk jótékony hatást:

- Resztoratív technikák mint új módszertani megközelítés a jelenleg alkalmazott büntetési gyakorlat helyett
- Kortárs mediációs program bevezetése, mint a problémás helyzetek megoldásának alternatív módja

3.3 Málta

Áttekintve a zaklatás, erőszak és agresszió elleni fellépés különféle szintjeit, azt mondhatjuk, hogy Málta eléggé fejlett ezen a téren. Számos kezdeményezés létezik ezen a területen, az oktatási rendszer legkülönbébb szintjein és szinterein.

Egyfelől, az Oktatási és Munkaügyi Minisztérium vezetésével és összehangolásával létezik egy felülről induló megközelítés, amely már az oktatási rendszer valamennyi szintjét elérte, miközben vele párhuzamosan számos alulról induló projekt és kezdeményezés is működik civil szervezetek, független szereplők és különféle kormányzati végrehajtó szervek részéről is.

Többféle javaslat is született ezzel a riporttal kapcsolatban, részint az e céllal tartott megbeszéléseken, részint kérdőívek útján végzett adatgyűjtés eredményeképpen. Az Anti-Bullying Service-szel (az Oktatási Minisztérium iskolai zaklatásellenes szakemberei) folytatott megbeszélésből kiderült, hogy a civil kezdeményezések nem mindig vannak összhangban az egység munkájával, a projekteket megvalósító civil szervezetek és más entitások ugyanakkor nehezen találták az állami iskolákkal és szolgáltatókkal való együttműködést az azok munkáját érintő információkhoz való hozzáférés számukra elégtelenül biztosított lehetősége miatt. Bár ez a civil közösség és állami szervek közti súrlódásokat hozó forgatókönyv általánosnak tűnik, az is kiviláglik belőle, hogy mindkét oldal elkötelezett ebben a témában, és a jobb kommunikációs csatornák és együttműködési lehetőségek bármely kezdeményezésre pozitív hatással lennének.

Jelentésünk egy másik eredménye, hogy a nemzeti policy megvalósítási folyamatába – miután az még korántsem fejeződött be – bevonhatók még új elemek, így például a megvalósítási folyamat monitoring-rendszerének kiépítése, illetve a feladatok jobb elosztása az összes érdekeltet körében. Egy megfelelő modellprogramban megvalósítható lenne az ajánlás az Anti-Bullying Service-szel összhangban, az alábbiak szerint:

- innovatív gyakorlati technikák bevezetése, illetve a működő gyakorlat resztoratív konszolidálása;
- a ma még nem kellő mértékben bevont érdekeltet – például a szülőket, illetve a szélesebb közösséget – megcélzása, ami megakadályozza a holisztikus, egész iskolára kiterjedő megközelítést
- iskolai önértékelő rendszer bevezetése a zaklatás, erőszak és agresszió mérése érdekében;
- olyan tevékenységek folytatása, amelyek a negatív viselkedésformák helyett inkább a barátságra és a problémamegoldáshoz való pozitív hozzáállásra összpontosítanak;
- a meglévő képzési erőforrások fejlesztése a resztoratív megközelítés és konfliktuskezelési készségek oktatása érdekében;
- az összhang megteremtése az egyazon diákközösséggel kapcsolatban szorosan együtt dolgozó érdekeltet között az ütköző kezdeményezések megelőzése és az eredmények maximalizálása végett.

Habár a három ország nem azonos szinten áll az iskolai agresszió és zaklatás leküzdésében, az ASAP partnerségnek úgy kell kialakítani a modellprogramot, hogy az eléggé rugalmas legyen, és meg tudja felelni az összes partner igényeinek. Peter K. Smith, Debra Pepler és Ken Rigby „Iskolai zaklatás – mit várhatunk az intervenciós programoktól?” („Bullying in schools: how successful can interventions

be?”) című publikációjukban igen jól leírják az idők során különféle modellek alapján kialakított intervenciós programok néhány közös jellemzőjét, nevezetesen:

- iskolai szintű átfogó megközelítésre van szükség, ami a különböző érdekeltek közti összehangolt tevékenységet követel;
- a fogalmak definiálását, illetve az antiszociális viselkedés típusainak és az előfordulásuk esetén fogantósítandó intézkedéseknek – eljárásoknak, a tanári kart és iskolai dolgozókat érintő irányelveknek, a szereposztásnak – a meghatározását is tartalmazó iskolai policy kialakítása;
- a tanári kar és más iskolai dolgozók megfelelő képzése a zaklatás vagy ahhoz hasonló viselkedések kezelésével kapcsolatban;
- mérési módszerek a program által célba vett nemkívánatos viselkedésformák jelenlétének és mértékének méréséhez;
- megelőző és intervenciós jellegű eljárások, amilyen például az osztályteremben és az iskolában kialakított pozitív környezet;
- bizonyos órák és képzések – például asszertív kommunikáció, a kívülállók viselkedése és annak hatásai, konfliktusmegoldás – beillesztése az iskolai tantervbe;
- a diákok viselkedésének megfigyelése az osztályon kívül is;
- diákok közti mentorálás vagy közös meditáció;
- a zaklatás vagy más antiszociális, nemkívánatos viselkedés előfordulásakor alkalmazandó eljárások – hibáztatásmentes megközelítés, resztoratív megoldások, a végrehajtókkal szembeni megalapozott büntetések – meghatározása a zéró tolerancia vagy megtorló hozzáállás helyett.

Az ASAP modellprogramjának magába kell foglalnia mindezeket. A programnak magának egy figyelemfelkeltésre és érzékenyítésre, illetve az agresszió, zaklatás és erőszak megnyilvánulásaira, konfliktusos viselkedésre is megfelelő eszközöket tartalmazó olyan eszköztárnak kell majd lennie, hogy az iskolák vagy más használói rugalmasan választhassák ki az adott iskolai környezetben megfelelő pilot projekt és stratégia különféle szükséges elemeit. Azt is fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy projektünk sikeréhez lényeges a megvalósítás minősége. Tudatában vagyunk a feladat komplexitásának, ezért programunk hatékonysága és fenntarthatósága érdekében a projektmenedzsmentben és változásmenedzsmentben alkalmazott eszközök alkalmazását is tervezzük.

7 APPENDIX

7.1 „KamaszOKvagyunk” program	
Szervezet neve	Országos Gyermekek-egészségügyi Intézet
Honlap	http://www.ogyei.hu/kamaszok/programcel
Célcsoport	14-18 éves serdülőkkel dolgozó szakemberek (főként tanárok és iskolapszichológusok)
Működési terület	Magyarország
Rövid leírás	<p>Egészségügyi fejlődés szempontjából a serdülőkor kritikus időszak, hiszen ekkor alakul ki az egészséges életmódhoz való viszonyunk, ekkor formálódnak és állandósulnak esetleges káros szokásaink. Az iskola fontos szerepet tölt be a viselkedési sémák kiigazítása, az egészségtudatosság és az önismeret fejlesztése terén. A tanároknak olyan tudományosan megalapozott, ugyanakkor részletes gyakorlati képzési programra van szükségük, amely hatékonyan támogatja a diákok optimális fejlődését és segíti a tipikus problémák feltárását és megoldását. A program az attitűd megváltoztatása, tájékoztatás (felvilágosítás) és önismereti gyakorlatok révén a diákok egészségfejlődésére összpontosít, és olyan módszertant kínál, amellyel a tanárok sikerrel vehetik fel a küzdelmet a 14-18 éves osztályokban – órán vagy azon kívül – felmerülő egészségügyi problémákkal és kérdésekkel.</p> <p>Magyarországon minden osztályhoz tartozik egy, az osztály ügyeiért (érdemjegyek, események, közösségi élet stb.) felelős tanár: az „osztályfőnök”. A tanrend részét képezi hetente egy, az osztályügyeknek szentelt ún. osztályfőnöki óra, amely keretet adhat a programba tartozó tevékenységeknek. A komplex program összesen 12 fő- és néhány altémát ölel fel, melyek 2 modulba oszthatók.</p>
Fő tevékenységi kör	A program két modulba rendezett osztálytevékenységekből áll; az elsőnek a témája a normális krízisként jelentkező pubertás és a belőle eredő

	<p>konfliktusok. A modul különös hangsúlyt fektet az én-tudatosságra, és alapként szolgál a megelőzésre fókuszáló második modulhoz, amely a serdülés komoly és kényes témájával foglalkozik.</p> <p>A két modulban előkerülő minden témához tartozik egy-egy, a serdülők életének tipikus helyzeteit, illetve az én-tudatosság fényében azok kedvező vagy kedvezőtlen kimenetelét megjelenítő rövidfilm (a csomag részét képező multimédiás DVD-n). A filmek bevezetőül szolgálnak a témákhoz, de a tanárok választhatnak másféle bevezető gyakorlatot vagy beszélgetést is. A csomagban helyet kaptak az óratervek is.</p> <p>Mind a 12 téma a tanár és a diákok tapasztalatainak és érdeklődésének megfelelően választható gyakorlat céljával és várható hasznával kezdődik; az 1-es jelű altéma általánosabb, a 2-es személyesebb jellegű.</p> <p>A tanárok választhatnak strukturáltabb vagy dinamikusabb gyakorlatot is, amely aktív közreműködést kíván a diákok, illetve némi vezetői rutint a tanár részéről. A módszertani kézikönyvben a továbbfejlesztett feladatváltozatok mellett többféle segédletet, például kiosztható mellékleteket és munkalapokat, sablonokat, példákat, illetve háttéranyagokat (tanulmányi eredményeket) gyűjtöttünk össze.</p>
A bevezetés időigénye	30 órás képzés
Fő eredmények	<ul style="list-style-type: none"> • Az adott témákban és gyakorlatokban képzett tanárok • Multimédiás DVD-vel ellátott kézikönyv
Fő nehézségek	<ul style="list-style-type: none"> • A diákok bevonása személyes beszélgetésekbe; • A tapasztalat azt mutatja, hogy a diákok nem jól fogadják az – általuk túl didaktikusnak tartott – kisfilmeket. További gondot jelent, hogy a foglalkozásokra jutó időkeret nem elég az iskolai agresszió gyakorolt komolyabb hatásához.¹⁹

Erőforrás-igény	<ul style="list-style-type: none"> • Tanrendi időkeret • Kézikönyv, DVD, DVD-lejátszó
Bevezetési lehetőségek és hasznos tippek az ASAP számára	A gyakorlatok könnyen beilleszthetők a heti osztályfőnöki órák menetébe, ami nagy előny, tekintve, hogy a magyar tanárok és diákok a jelenlegi iskolarendszerben rendszerint túlterheltségről panaszkodnak.
Kapcsolattartó	Jármí Éva
Elérhetőség	jarmi.eva@ppk.elte.hu

7.2 T.A.B.B.Y. az interneten (Threat Assessment of Bullying Behaviour in Youth Online) projekt.

Szervezet neve	ESZTER Alapítvány: Alapítvány az Erőszakos Szexuális Támadást Elszenvetettek Rehabilitációjára
Honlap	http://www.eszteralapitvany.hu
Célcsoport	Tizenévesek
Működési terület	Öt európai ország (Bulgária, Ciprus, Görögország, Magyarország, Olaszország)
Rövid leírás	Az internetes zaklatásnak és fenyegetésnek, illetve a sextingnek (szexuális témájú SMS-ezés) nincs egyetlen, jól azonosítható oka. Több tanulmány is rámutat a zaklatás egyéni, közösségi és kapcsolati kockázatairól való kommunikáció központi jelentőségére, hiszen a kockázatok növelik egy esemény bekövetkezésének valószínűségét. Bármely antiszociális viselkedés

Bántalmazás moduljainak kipróbálása és hatásvizsgálata. Örkényi Ágota, Zsiros Emese, Zakariás Ildikó, Várnai Dóra, Németh Ágnes. 2010, Országos Gyermekegészségügyi Intézet

	<p>esetében indokolt annak megfelelően kialakított kockázatfelmérése , hogy megállíthatjuk, valószínű-e esemény bekövetkezte (vagy megismétlődése). Az internetes antiszociális viselkedések kockázatfelmérésére is szükség van az online zaklatás előfordulása vagy ismétlődése valószínűségének megállapításához, különös tekintettel a visszaesőkre.</p>
<p>Fő tevékenységi kör</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Önértékelés a TABBY-szemponstör alapján a kozkázati tényezők szintjének megállapítására 2) A teljes „TABBY az interneten” eszköztár elektronikus használata az internetes zaklatás és a fiatalokat fenyegető más veszélyek kockázatainak felmérése végett. Ugyanez hasznos a tanárok, iskolapszichológusok és iskolai tisztségviselők számára is, hogy a kockázat mérése nyomán kidolgozhassák a megfelelő védekezési stratégiákat is. 3) A TABBY-eszköztár oktatása tanárok, iskolapszichológusok és iskolai tisztségviselők számára, hogy mérni és kezelni tudják a kockázatokat, illetve segítségére lehessenek ebben a fiataloknak. 4) Online TABBY játék 5) Akciókutatás végrehajtása longitudinális adatgyűjtéssel a TABBY-szemponstör alapján az internetes kommunikációt használó fiatalok mintáján az őket sújtó szexting, netes zaklatás, illetve fenyegető viselkedésformák, az általuk érzékelt kockázatok és tervezett akcióik felmérésére. 6) A dinamikus és statikus rizikófaktorok, kozkázati szint, a fenyegetés valószínűsége alapján az eszköz „objektív” mérésre alkalmas, az eredmény pedig közvetlen visszacsatolásra kerül a diákok felé, akik így szintén tudatában lesznek annak. 7) Az eredmények, módszertani fejlesztések, lehetőségek és újítások terjesztése különböző belső és médiacsatornákon. A projekt

	publicitását a TABBY honlapja (http://ing.tabby.eu/) garantálja, ahova az eszköztárral kapcsolatos minden anyag felkerül.
A bevezetés időigénye	Az adott iskolától függ
Fő eredmények	<ul style="list-style-type: none"> • TABBY szempontsor • Kiadvány • A TABBY használatának, az internetes zaklatás megelőzésének és védekezési stratégiák kidolgozásának oktatása iskolai tanárok és szakértők számára. • TABBY-honlap • TABBY-videók • Online TABBY játék • Internetes zaklatással, fenyegetésekkel és szextinggel kapcsolatos útmutató tanárok és iskolapszichológusok számára releváns videókkal és példákkal.
Fő nehézségek	Intézményi háttér
Erőforrás-igény	<ul style="list-style-type: none"> • Képzett oktatók • Infrastruktúra (IT)
Bevezetési lehetőségek és hasznos tippek az ASAP számára	Az eszközök és feladatok integrálása az informatikai tananyagba, így tanórai keretek között lehet a mindennapi élethez szükséges internetbiztonsági tudást megszerezni, ami a jelenlegi iskolarendszerből fakadó túlterheltség miatt nagy előny a pedagógusok és diákok számára.
Kapcsolattartó	Dr. Katalin Parti
Elérhetőség	Tel: + 36 (1) 3567 566

7.3 Jármí Éva az iskolai zaklatás megelőzését szolgáló gyakorlatai és kézikönyve

Szervezet neve	Dr. Jármí Éva független szakértői tevékenysége a TÁMOP 3.1.1. projekten belül (Jármí Éva: „Iskolai bántalmazás megelőzésére és bántalmazást
----------------	---

	elutasító csoportnorma kialakítására irányuló gyakorlatsor és alkalmazási útmutató”)
Honlap	<p style="text-align: center;"> http://iskon.opkm.hu/admin/upload/Gyakorlatsor%20az%20iskolai%20b%3%A1ntalmaz%3%A1s%20megel%591z%3%A9s%3%A9hez_OFI.pdf </p>
Célcsoport	9-12 éves diákok
Működési terület	Magyarország
Rövid leírás	<p>Az iskolai zaklatás különféle formáival kapcsolatos tevékenységek első teljes gyűjteménye. Ezek a gyakorlatok éppúgy alkalmazhatók sorozatban, mint egyedileg, rugalmasan igazítva az alábbi feltételekhez:</p> <ul style="list-style-type: none"> • az óra időkerete (mennyi tevékenység fér bele) • a diákok kora, neme és egyéb tulajdonságai • a tanár kompetenciája (milyen tevékenységben érzi otthon magát).
Fő tevékenységi kör	<p>A 9-12 évesek számára kidolgozott, 45 percet meg nem haladó gyakorlatok kisebb módosítások mellett serdülőkkel is használhatók.</p> <p>Modulok:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Mi a zaklatás? (Főbb jellemzők.) 2. A zaklatás észlelése. 3. A zaklatás következményei. 4. A kívülállók reakciói. 5. Védekezés a zaklatással szemben. 6. A zaklatás elleni csoportszabályok.
A bevezetés időigénye	A gyakorlatok bármiféle külön oktatás nélkül alkalmazhatók.
Fő eredmények	Gyakorlatgyűjtemény

Fő nehézségek	Miután a programhoz nem tartozik képzés, a tanárok esetleg magukra hagyatva érzik magukat, ha érdekeik támadnak. Hiányoznak az érintettek bevonásának, sikerélményének és attitűdváltozásának az alapfeltételei.
Erőforrás-igény	A zaklatásról tájékozott, jó vezetői képességű, motivált tanárok.
Bevezetési lehetőségek és hasznos tippek az ASAP számára	A gyakorlatok könnyen beilleszthetők a heti osztályfőnöki órák menetébe, ami időgazdálkodás szempontjából előnyös. Hasznos, ha a pedagógust iskolapszichológus vagy mentálhigiénés szakember segíti a gyakorlatok utáni beszélgetésben, hogy valóban elváljanak egymástól az agresszió-zaklatás-konfliktus fogalmak, valamint hogy az oly gyakran előforduló áldozathibáztatást elkerüljük.
Kapcsolattartó	Dr. Éva Jármí
Elérhetőség	jarmi.eva@ppk.elte.hu

7.4 Hősök tere

Szervezet neve	Hősök Tere
Honlap	www.hosoktere.org
Célcsoport	Minden korcsoport
Működési terület	Magyarország
Rövid leírás	Dr. Philip Zimbardo korábban már tanulmányozta a közösségi befolyás

	negatív formáinak (úgy mint konformitás, engedelmesség, kívülálló-effektus) pszichológiai alapjait, jelenleg pedig a mindennapi hősiesség természetére és személyes és közösségi érés pszichológiájára összpontosít. A képzés résztvevői képessé válnak rá, hogy zavaros vagy vészhelyzetekben felülkerekedjenek a cselekvésüket akadályozó társas hatásokon, megfontolta és hatékony döntéseket hozzanak – így a képzés közvetve kapcsolódik az iskolai agresszióhoz és zaklatáshoz.
Fő tevékenységi kör	Tanári képzés (tanárok, iskolapszichológusok és más iskolai dolgozók számára) igen alacsony áron. A képzés során megtanítják, hogyan tegyék fogadóképesebbé a diákokat azok irányában, akik érzékelik a jelentkező problémákat, és tudják, mi a teendő a konkrét esetben. A képzés erősen támaszkodik az egyéni tapasztalat katalizáló szerepére.
A bevezetés időigénye	Nincs információ
Fő eredmények	<ul style="list-style-type: none"> • 1 napos tanári képzés • tanári segédlet • diáksegédlet • filmek, videoklipek
Fő nehézségek	A tapasztalat szerint a képzés csekély időtartama és viszonylag alacsony ára ellenére túl kevés a jelentkező. Ehhez járul az is, hogy a tanárok nem kapják meg a szükséges támogatást a képzés gyakoriságának strukturálásához és tanrendjükkel való összehangolásához.
Erőforrás-igény	<ul style="list-style-type: none"> • Képzett tanár • Hozzárendelhető tanrendi idő • A rövidfilmekhez szükséges infrastruktúra

Bevezetési lehetőségek és hasznos tippek az ASAP számára	A megtanult gyakorlatok könnyen beilleszthetők a heti osztályfőnöki órák menetébe. Mivel a képzés időtartama rövid, kedvezményes az ára, valamint saját élményre épít, ezért a tanári kiegészés ellen viszonylag könnyen elérhető eszköz vagy támasz.
Kapcsolattartó	Orosz Györgyi
Elérhetőség	gyorgyi@hosoktere.org

7.5 Safer Internet Project (SIP) Biztonságos Internet Program

Szervezet neve	Nemzetközi Gyermeatmentő Szolgálat
Honlap	http://saferinternet.hu//
Célcsoport	12-16 éves diákok, tanárok, szülők, szociális munkások
Működési terület	A SIP 28 országban működik az Európai Bizottság támogatásával.
Rövid leírás	A Biztonságos Internet Program 28 országban működik az Európai Bizottság támogatásával; a magyarországi projekt vezetője 2009 áprilisától kezdve a Nemzetközi Gyermeatmentő Szolgálat. A SIP célja az internet és az új online technológiák használatának biztonságosabbá tétele, küzdelem az illegális és veszedelmes tartalmak ellen. Minden második évben nemzetközi médiakonferenciát szerveznek a témában.
Fő tevékenységi kör	1. Önkéntesek által tartott ingyenes előadások a biztonságos internethasználatról diákok, tanárok, szülők, szociális munkások

számára. Az előadások témái: adatok rosszindulatú felhasználása, online zaklatás, web-illetlan, web-identitás. Az oktatók rövidfilmeket és a résztvevők aktív közreműködését kívánó gyakorlatokat is használnak a képzés során. A felnőtteknek szóló előadások arra fókuszálnak, mire kell odafigyelnie a felnőttnek a gyerekek biztonsága érdekében.

2. A NISZ Zrt. által üzemeltetett biztonságosinternet.hu kommunikációs web-oldalon projekt leírások, hasznos tanácsok és oktatóvideók mellett lehetőség nyílik az illegális és/vagy ártalmas tartalom gyorssegély jellegű bejelentésére is.
3. A Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat és a Disney Channel közös gyűlöletellenes kampányt (<http://addfriend.disney.hu/>) indított, amelynek közvetlen célja, hogy felhívja a figyelmet a gyűlölet káros hatásaira, hosszabb távon pedig az ártó jellegű tevékenységek elleni küzdelemre ösztönözze a gyerekeket.
4. A Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány a projekten belül működteti az országos internet-segélyvonalat, azon belül
 - telefonos segélyvonalat (**116 111**),
 - e-mail szolgáltatást a kek-vonal.hu web-oldalon
 - és chat-szolgáltatást (ugyancsak a we-oldalon).
5. Másodévenként nemzetközi médiakonferencia szervezése.
6. Diák önkéntesek bevonása
7. A Biztonságos Internet Napja (<http://www.biztonsagosinternet.hu/>)
8. Alkalmazások és oktatóprogramok:
 - Bibi a neten (4-8 évesek számára)
 - WebWeWant oktatóprogram (13-16 évesek és tanárok)

	számára)
	<ul style="list-style-type: none"> ◦ TR@sh kaland- és kvízzjáték
A bevezetés időigénye	Nincs információ
Fő eredmények	<ul style="list-style-type: none"> • Az önkéntesek által a biztonságos internethasználatról diákok, tanárok, szülők, szociális munkások számára az utóbbi 5 év során tartott ingyenes előadások több mint 500 intézményt, illetve 70000 gyermeket és szüleiket érték el. • A Biztonságosinternet segélyvonal az alábbi kategóriákban fogad bejelentéseket: <ul style="list-style-type: none"> ◦ Abuzív pedofil tartalmak ◦ Internetes zaklatás ◦ Rasszizmus és ideneggyűlölet ◦ Erőszakos és sértő tartalmak ◦ Drogfogyasztásra ösztönző tartalmak ◦ Engedély nélküli hozzáférést kapott tartalmak ◦ Egyéb ártalmas tartalmak ◦ Nemzetközi médiakonferencia
Fő nehézségek	Nincs információ
Erőforrás-igény	IT-infrastruktúra, önkéntesek
Bevezetési lehetőségek és tippek az ASAP	A sip@gyermekmento.hu email-címen megrendelhetők az ingyenes előadások, amelyek az informatika órák alatt megvalósulhatnak. A szervezet

számára	korszerű szemléletben naprakész tudást közvetít
Kapcsolattartó	Molnár Ágnes
Elérhetőség	sip@gyermekmento.hu +36-1-475 7017

7.6 Resztoratív technikák

Szervezet neve	Foresee Kutatócsoport; International Institution for Restorative Practices
Honlap	http://klima.foresee.hu/ http://hu.iirp.edu/
Célcsoport	Középiskolás diákok
Működési terület	Magyarország és a világ (EU, Egyesült Királyság, USA, Kína, Ausztrália)

Rövid leírás	<p>Iskolaközösségi kontextusban gyakran vezetnek konfliktushoz azok a kihívások, amelyekkel a diákok és tanárok kerülnek szembe. Ezeket negatívnak tekintjük, holott a resztoratív szemlélet a fejlődés és stabilizáció lehetőségét látja a jövőbemutató stratégiák alapján kezelt konfliktusokban. A tevékenységek 80%-a preventív és közösségépítő jellegű.</p> <p>Destruktív viselkedés esetén az összes érintett fél – bántalmazók, áldozatok, illetve ezek támogatói – profitál az emóciók szabad és kölcsönös kommunikációjából egy resztoratív „körben” vagy „konferencián”. A bántalmazók szembesülnek áldozataikkal, közvetlenül hallhatják a saját cselekedeteik hatását. Az áldozatoknak lehetősége nyílik elmondani, milyen mélyen érintették őket a történetek. A resztoratív technikáknak köszönhetően a bántalmazókban növekszik az empátia és a megértés nemcsak azok iránt, akik közvetlen áldozataikká váltak, hanem saját családjuk iránt is; ráadásul lehetőségük nyílik arra is, hogy jóvátegyék viselkedésüket és megszabaduljanak a „bántalmazó” címkétől. Áldozataik ugyanakkor fájdalmuk és haragjuk kifejezése révén könnyíthetnek a poszttraumatikus stresszen. A családtagok és egyéb támogatók is esélyt kapnak a megnyilvánulásra és a kapcsolat helyreállításának megkezdésére. A megbeszélési folyamat minden résztvevője rátalálhat az őket összekötő emberiségre és továbbléphet.</p>
Fő tevékenységi kör	<p>A befogadó, demokratív, megelőző megközelítésen alapuló különféle resztoratív technikák állnak rendelkezésre, köztük az alábbiak:</p> <ul style="list-style-type: none"> • A „körök” jól alkalmazhatók a napi be- és kijelentkezés rítusában (érzelmi feszültségek oldása, a közösségi érzés erősítése, problémamegoldás, stb.) A facilitátor által feltett kérdésre egyenként válaszolnak a jelenlevők, aminek során körbeadható egy tárgy is, amely mindig jelzi, kinél van a szó. • A „resztoratív konferencia”: ha konfliktus lép fel, a képzett facilitátor (tanár vagy akár diák) először is azonosítja az érintetteket, négy szemközti előkészítő beszélgetést folytat velük, majd összehívja a „konferenciát”. Mind az áldozat, mind a bántalmazó kívánsága szerint hívhat segítőt (barátokat, családtagokat stb.). A

	<p>konferenciát a facilitátor vezeti kötött kérdéssor mentén; a megszólalások sorrendje úgyszintén kötött.</p>
A bevezetés időigénye	<p>Az International Institute for Restorative Practices az egész iskolára kiterjedő bevezetési modellt javasolja, a teljes szakembergárda, diákok és szülők bevonásával; ez általában 1,5-2 évet tesz ki. A resztoratív kör oktatása önmagában 2+2 nap, de a résztvevőknek a technika biztonságos és magabiztos használatához mentorálásra és utánkövetésre is szükségük van.</p>
Fő eredmények	<ul style="list-style-type: none"> • Az iskolai légkör és hozzáállás megváltozása • Képzett facilitátorok (tanárok, diákok)
Fő nehézségek	<p>A tanárok (és diákok) túlterhelt volta nehezzé teszi az teljes iskolai bevezetéshez szükséges idő és emberi erőforrások hozzárendelését.</p> <p>Mivel az egész megközelítés markánsan különbözik a megszokott megtorló jellegűtől, eleinte gondot okozhat a befogadása.</p>
Erőforrás-igény	<p>A beszélgetésekre elkülönített idő</p> <p>Képzett iskolai szakemberek és diákok</p>
Bevezetési lehetőségek és hasznos tippek az ASAP számára	<p>Zöld Kakas Líceum bevezette a programot adapted the program, amiről bővebbet lásd a tantervben:</p> <p>http://www.zoldkakas.hu/wp-content/uploads/2014/08/zold-kakas-licem-alternativ-kerettanterv.pdf</p> <p>Bár az egész iskolát érintő, szemléletváltásra építő program nehezen</p>

	elképzelhető egy átlagos magyar iskolában, mégis érdemes a tapasztalatok szerint akkor is képzést indítani, ha nem sikerül az egész intézményt meggyőzni a program hatékonyságáról, hiszen az elkötelezett, lelkes pedagógusok kis körben is változást képesek generálni, és a pozitív eredmények példaértékűek lehetnek a többiek számára is.
Kapcsolattartó	Vidia Negrea
Elérhetőség	+36 20 482 42 12 vidia.negrea@gmail.com

7.7 Iskolai mediáció

Szervezet neve	Partners Magyarország Alapítvány Foresee Kutatócsoport
Honlap	www.partnershungary.hu www.foresee.hu
Célcsoport	Iskolai szakemberek (tanárok, iskolapszichológusok) és szociális munkások, általános és középiskolai tanulók
Működési terület	Magyarország és a világ (elsősorban az angolszász országok)
Rövid leírás	A Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács már stratégiájába illesztette az iskolai mediációt, mint a bűnmegelőzés fontos eszközét., és célul tűzte ki, hogy 2018-ra minden iskolának szükség esetén rendelkezésére álljon egy képzett mediátor. A Partners Magyarország képzésein 2016-ig több mint 200 tanár, diák, szociális és ifjúsági szakértő vett részt.
Fő tevékenységi kör	A mediáció a nézeteltérések megoldásának olyan alternatív módszere,

	<p>melynél a harmadik fél – a mediátor – mindkét érintettnek segít eljutni egy megegyezéshez. Ezzel a rugalmas módszerrel vitás helyzetek széles skálája oldható meg. A mediátor szerepe, hogy segítsen a feleknek olyan megoldást találni a problémájukra, amit mindketten szívesen elfogadnak. Eközben nem helyezkedik egyik oldalra sem, nem ítél és nem ad tanácsot, hanem a hatékony kommunikáció és a felek közti konszenzus felépítése a feladata. A mediációs beszélgetés önkéntes folyamat, csak a felek közös szándéka esetén jöhet létre; célja egy bizonyos feltételek mellett mindkét fél számára elfogadható egyezség létrehozása. A mediációs beszélgetés bizalmas folyamat; az elhangzottak nem tartoznak senkire a résztvevőkön kívül. A mediátor szükség esetén – a jobb érthetőség vagy elfogadhatóság érdekében – átfogalmazhatja, vagy más keretek közé helyezheti.</p> <p>Ha konfliktus lép fel, a mediátor (tanár, szociális dolgozó, ifjúsági szakértő vagy akár diák) először is azonosítja az érintetteket, szükség esetén négy szemközti előkészítő beszélgetést folytat velük, majd megszervezi a beszélgetés(ek)et. Míg felnőttek esetében egy mediációs beszélgetés kb. 2-3 órát vesz igénybe, serdülőknél nem ajánlott a másfél órás időtartam túllépése. A teljes mediációs folyamat általában 1-3 beszélgetést jelent.</p>
A bevezetés időigénye	A mediációs képzés hossza 65 óra (3 modul), ám függ attól, az iskolai szakember-gárda milyen arányban tette már magáévá a büntető (megtorló) hozzáállás helyébe lépő resztoratív gondolkodásmódot.
Fő eredmények	Képzett mediátorok (tanárok és diákok)
Fő nehézségek	<ul style="list-style-type: none"> • A konstruktív konfliktusmegoldás fontosságának elfogadtatása minden érintettel • Idő elkülönítése a hosszadalmas beszélgetésekre • A hozzáállás megváltoztatása a büntető (megtorló) szemlélettől a kooperatív módszerek felé

Erőforrás-igény	A beszélgetésekre elkülönített idő
Resource needs	Képzett iskolai szakember-gárda és diákok
Bevezetési lehetőségek és hasznos tippek az ASAP számára	Mivel a resztoratív szemlélet és az alternatív konfliktuskezelési módszerek a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia és a Digitális Stratégia része, ezért ez jó alapot, „hátszelet” ad az iskolai beépítésre. A gyakorlati megvalósulást azonban nagyban tudja támogatni, ha a mediáció, mint módszert bekerül az iskolai házirendbe (többek között, mint a fegyelmi tárgyalást megelőző egyeztetés vagy maga a fegyelmi tárgyalás módszertana). A képzések után érdemes egy olyan munkacsoportot létrehozni, amelyben a kiképzett pedagógus-mediátorok és a diák-mediátorok közösen találkoznak, rendszeres időközönként.
Kapcsolattartó	Partners Magyarország Alapítvány: György Andrea Foresee Kutatócsoport: Fellegi Borbála
Elérhetőség	gyorgya@partnershungary.hu borbala.fellegi@foresee.hu

7.8 Osztálytükör

Szervezet neve	Radnóti Miklós Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium, Budapest (az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar által kifejlesztette módszer)
Honlap	http://www.eng.ppk.elte.hu/ http://www.radnoti.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=246&Itemid=359
Célcsoport	Tanárok, iskolapszichológusok, 11-18 éves általános és középiskolai tanulók

Működési terület	Magyarország
Rövid leírás	A magyar iskolák HR-kapacitása nem mindig teszi lehetővé a javasolt – a zaklatás megelőzését is magukban foglaló – fizikai és mentális egészségoktatási programok bevezetését.
Fő tevékenységi kör	<ul style="list-style-type: none"> • Szociometria (online) • Az alábbi témákra fókuszáló csoportos foglalkozások: <ul style="list-style-type: none"> ○ csoportkohézió ○ önismeret ○ közösségi kapcsolatok • konfliktuskezelési technikák
A bevezetés időigénye	Megközelítőleg néhány hónap, nem számítva a fenntarthatóságot szolgáló további tevékenységeket.
Fő eredmények	<ul style="list-style-type: none"> • 30 órás képzés a tanárok számára • Elektronikus értékelő eszköz (szociometria)
Fő nehézségek	A gyakorlatok beillesztése a napi iskolai életbe, illetve tantervben
Erőforrás-igény	Képzett tanárok A szociometriai eszközhöz szükséges IT-infrastruktúra
Bevezetési lehetőségek	A beavatkozás előtt fontos, hogy készüljön egy helyzetfelmérés. A szociometria alkalmas erre, amennyiben van a módszertanra kiképzett szakember az iskolában. Amennyiben nincs, érdemes más eszközön (pl. kérdőív) gondolkodni. Ezt követően, a gyakorlatok végezhetőek a heti osztályfőnöki óra vagy projektnapok keretében
Kapcsolattartó	Molnár Katalin

Elérhetőség	+36-30-9772731 molnar.katalin@radnoti.elte.hu
-------------	--

7.9 Az Arizona -szoba

Szervezet neve	<ul style="list-style-type: none"> • József Attila Általános Iskola (Budapest, XX. kerület) • Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskola (Dunaharaszti) • Német-Magyar Kéttannyelvű Általános Iskola (Pomáz)
Honlap	-
Célcsoport	Általános iskolai tanulók (a 14 évesek is még a projekt célcsoportjához tartoznak)
Működési terület	Magyarország
Rövid leírás	<p>Alapelvek</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Minden diáknak joga van a tanuláshoz 2. Minden tanárnak joga van a tanításhoz 3. Egymás jogait kölcsönösen tisztelni kell
Fő tevékenységi kör	Valahányszor fegyelmezési probléma adódik egy tanóra során, a tanár felteszi a kérdést a diákoknak, tudnak-e változtatni az attitűdjükön és az osztályban maradni, vagy küldje őket az Arizona-szobába. Az Arizona-szobában egy másik tanár fogadja az odaküldött diákokat, és négyszemközti beszélgetés(ek) során tisztázza viselkedésük okait és következményeit. A diáknak pótolnia kell az így kihagyott órát; gyakran dolgozatot kell írnia az anyagból.
A bevezetés időigénye	Nincs információ

Fő eredmények	<ul style="list-style-type: none"> • Képzett tanárok • Az érintett iskolák az órai fegyelem javulásáról számolnak be
Fő nehézségek	<ul style="list-style-type: none"> • Szükség van <ul style="list-style-type: none"> ○ a program céljára elkülönített helyiségre ○ a beszélgetésekhez elérhető tanárra • A bevezetés kezdetén a kíváncsiságból igyekeztek megjárni a szobát, ami a kihágások számának növekedéséhez vezetett.
Erőforrás-igény	<ul style="list-style-type: none"> • Képzett tanárok • A diákokat négyszemközti beszélgetésre fogadni tudó tanárok • Külön helyiség • Programkoordinátor (például egy tanár)
Bevezetési lehetőségek és hasznos tippek az ASAP számára	A program viszonylag gyorsan bevezethető, és eredményei hamar megmutatkoznak az órai fegyelem terén, azonban fontos arra figyelni, hogy ne a büntetés és a szegregáció eszközeként használjuk.
Kapcsolattartó	Dr. Ludányi Ágnes, az Arizona szoba módszer oktatója
Elérhetőség	ludanyi.agnes@uni-eszterhazy.hu

7.10 Alternatív Osztályfőnöki Rendszer

Szervezet neve	Bethlen Gábor Általános és Középiskola
Honlap	www.bethlen.hu
Célcsoport	Középiskolai tanulók

Működési terület	Magyarország
Fókusz	Az elképzelés alapja az, hogy az osztályfőnököt ne terhelje az osztályzás / értékelés feladata; sokkal inkább a diákok közösségi és egyéni problémái tartoznának a felelősségi körébe, hogy segíthesse őket a konfliktusaikban, a zaklatással vagy droggal kapcsolatos ügyekben. Az osztályfőnökök a saját osztályukban ne tanítsanak, és más osztályokban is csak alacsony óraszámban.
Fő tevékenységi kör	<ul style="list-style-type: none"> • Az alábbi témáknak szentelt órai, illetve délutáni foglalkozások: <ul style="list-style-type: none"> ○ társas-érzelmi tanulás ○ konfliktusmegoldás ○ sztereotípiák ○ közösségépítés ○ vitakészség ○ tanulási stratégiák ○ asszertív kommunikáció • Az iskolában, illetve a szülők munkahelyén tartott tanár-szülő-diák megbeszélések
A bevezetés időigénye	Nincs információ
Fő eredmények	<ul style="list-style-type: none"> • Iskolánként és tanévenként egy, a diákok életkorából adódó kihívásokat jól ismerő koordinátortanár • Agresszió- és konfliktusmérslő hatású osztályon belüli és kívüli beszélgetések • A szülőkkel fenntartott jó viszony
Fő nehézségek	Az osztályfőnökök külön csoportot alkotnak a tanári karban, hiszen fő feladatuk a mentorálás, nem az oktatás. Ennek megfelelően a diákokhoz való viszonyuk is eltérő (inkább kooperatív, semmint a szokásos büntető jellegű), ami konfliktusokhoz vezethet a többi tanárral.

Erőforrás-igény	<ul style="list-style-type: none"> • Csoportfoglalkozásokra fenntartott szobák (termek) • A délutáni vagy iskolán kívüli foglalkozásokat lehetővé tevő, támogató szemléletű vezetés, amely a humánerőforrás-tervezés során is csak korlátozott mértékű (heti 4-6 óra) szaktárgyi oktatással számol az osztályfőnökökre • Az iskolán kívüli foglalkozások (tanulmányi kirándulások) megfelelő finanszírozást igényelnek – ez megvalósítható az iskolai alapítványon keresztül • Az alábbi területeken képzett osztályfőnökök: <ul style="list-style-type: none"> ○ társas-érzelmi tanulás ○ serdülőkori pszichológia ○ konfliktusmegoldás ○ sztereotípiák ○ közösségépítés ○ vitakészség ○ tanulási stratégiák ○ asszertív kommunikáció ○ drámapedagógia
Bevezetési lehetőségek és hasznos tippek az ASAP számára	Az emberi erőforrásokat rugalmasan kezelő intézményekben könnyebb a rendszer bevezethetősége. Mivel a mai magyar iskolarendszer ez kevésbé támogatja, azonban valódi igényként fogalmazódik meg a pedagógusok részéről a szakmai és adminisztrációs terhek csökkentése, ezért a szakpolitikai ajánlásunkban mindenképp fel fogjuk tüntetni ezt a jó gyakorlatot.
Kapcsolattartó	Bánáti István
Elérhetőség	+36-1-203-8932, 203-8933

7.11 Békés Iskolák Program

Szervezet neve	Zuglói Közbiztonsági non-profit Kft. és a Fővárosi Pedagógiai Szakszolgálat XIV. kerületi Tagintézménye, illetve a Foresee Kutatócsoport iskolái, ahol a program bevezetésre került: <ul style="list-style-type: none"> • Gyengénlátók Általános Iskolája, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézménye és Kollégiuma • Móra Ferenc Általános Iskola (Budapest, XIV. kerület) • Scheiber Sándor Gimnázium és Általános iskola (Budapest) • Liszt Ferenc Általános Iskola (Budapest) • Andrássy Gyula Általános Iskola (Vecsés) • István Király Általános Iskola (Székesfehérvár)
Honlap	www.bekesiskolak.hu
Célcsoport	Általános iskolai tanulók
Működési terület	Budapest, Magyarország
Rövid leírás	<p>A Stuart Twemlow és Frank Sacco 40 évi kutatásán terepmunkáján alapuló Békés Iskolák nem inkább szemlélet, semmint jól körülhatárolt program; csak az iskolai közösségekben konkretizálódik. A módszertant világszerte – Ausztráliában, Jamaikán, az USA-ban és Magyarországon (elsőként Budapesten) több iskolában bevezették.</p> <p>Az egész közösség légkörén alapuló szemlélet a zaklatást közösségi jelenségnek fogja fel, melynek tényleges megvalósulásához e szerint a megközelítés szerint három feltétel szükséges: bántalmazó, áldozat és kívülálló. A módszer legfontosabb eleme, hogy a zaklatás végkimenetele a kívülálló viselkedésén múlik, akik megerősíthetik a bántalmazó viselkedést támogatásukkal vagy közömbös hozzáállásukkal, ugyanakkor meg is akadályozhatják, ha közbeavatkoznak. A program arra összpontosít, hogy a szülők, tanulók és tanárok megtanulják felismerni a zaklatást, megértsék</p>

	annak működését, és tudjanak aktív védelmezőként fellépni.
Fő tevékenységi kör	<ol style="list-style-type: none"> 1. A program iránt elkötelezett tanárokból és pszichológusokból álló ún. békítő csoport heti megbeszélések tart. A programban való részvétel önkéntes; a munka beindítható a tanári kar 6-8 tagjával, akik a később évről évre növekvő csoport magvát képezhetik. A program megalkotói szerint a változás 4-5 év elteltével válik visszafordíthatatlanná. A cél minél több diák, tanár és szülő bevonása. Tekintve, hogy minden iskola más és más, mindegyik a saját programját alakítja ki a ami kiterjedt szakértői támogatásunkkal, melynek fontos elemei például az iskolai légkör felmérése, zaklatásellenes kampányok és fegyelmezési terv összeállítása. 2. A békítő csoport megkérdezi a tanári munkaközösségeket a közelmúltban tapasztalt agresszív viselkedésekről, illetve arról, mi akadályozza a munkájukat, és mitől éreznék magukat nagyobb biztonságban. 3. A minden érintett számára hozzáférhető problématerkép teljes képet ad az iskolai helyzetről. 4. Az érintetteket megkérdezik a lehetséges megoldásokra vonatkozó elképzeléseikről 5. A tanárok kooperatív, toleráns, a békés megoldásokat elősegítő légkörben dolgozhatnak az osztályokban. Az iskolában beindul a Békés Harcos program is, melynek keretében önkéntesek tartanak foglalkozásokat a diákoknak. 6. A rendszeresen működő tanári klub keretében a résztvevők barátságos, ítélezésmentes légkörben cserélhetnek véleményt.
A bevezetés időigénye	<ul style="list-style-type: none"> • 4-5 év; • a programnak van kezdő-, de nincs végpontja.

Fő eredmények	<ul style="list-style-type: none"> • Az erőszak csökkenése • Jobb közösség • Javuló tanulmányi eredmények • Az erőszak változásának követése rendszeres tanulói kérdőívek segítségével
Fő nehézségek	Az attitűd megváltozásának feltétele az iskolai szakember-gárda 70%-ának elköteleződése a program mellett, ami időigényes folyamat.
Erőforrás-igény	<ul style="list-style-type: none"> • Képzett szakember • Önkéntesek
Bevezetési lehetőségek	A programot olyan iskolákban is érdemes elkezdni, ahol csak egy kis csapat elkötelezett tanár vonható be, hiszen a program lassú lefolyású.
Kapcsolattartó	Adler Katalin
Elérhetőség	kataadler@gmail.com

7.12 Re-Edukáció

Szervezet neve	No Bad Kid – Pressley Ridge Foundation Győri Kossuth Lajos Általános Iskola
Honlap	www.nobadkid.org
Célcsoport	3-18 évesek
Működési terület	Magyarország

Rövid leírás	Érzelmi zavarokkal küzdő, nehéz szociokulturális háttérű gyerekek számára N. Hobbs gyermekpszichológus által kidolgozott, az experimentális oktatás jó néhány elemét magában foglaló, kognitív viselkedés alapú oktatási módszertan.
Fő tevékenységi kör	<ul style="list-style-type: none"> • A teljes iskolai szakember-gárda képzése az intézményi kultúra megváltoztatásának érdekében, azzal a közvetlen céllal, hogy a résztvevők megnövekedett önreflektív képességük révén adaptív viselkedési minták elsajátításához segíthessék hozzá a diákokat. • Egyéni szakmai elvek és intervenciók rendszer kialakítása • Évi egy-két alkalommal tartott továbbképzés (agressziókezelés, krízisintervenció, csoportoktatás témakörökben) • A tanárok munkájának támogatása a Pressley Ridge szakemberei által biztosított szupervízióval • A munkanapot nyitó és záró körök
A bevezetés időigénye	Nincs információ
Fő eredmények	<ul style="list-style-type: none"> • Folyamatos képzés és szupervízió a tanárok számára • Javulás a diákok viselkedése és tanulmányi teljesítménye terén • Csökkenő agresszió, kevesebb konfliktus • Az igazolatlan hiányzások számának csökkenése • A szülők bevonása a szabadidős tevékenységekbe és az iskolai feladatok koordinálásába
Fő nehézségek	A program működésének fontos feltétele a teljes szakember-gárda részvétele, illetve a program szüntelen finomítása és tökéletesítése.
Erőforrás-igény	<ul style="list-style-type: none"> • Képzett tanárok • Szupervízorok

	<ul style="list-style-type: none"> • Megfelelő tanterv, amelyben helyet kapnak az agressziókezelő, közösségépítő, szupervíziós stb. foglalkozásokat • pénzügyi háttér
Kapcsolattartó	Papp Gyöngyi
Elérhetőség	+36-96-322-06 igazgato@kossuthisk-gyor.sulinet.hu

7.13 A biztonságos internethasználatot szolgáló, illetve internetes zaklatás elleni web-oldalak, applikációk, szervezetek:

www.baratsagosinternet.hu

www.internerhotline.hu

www.esafetykit.net

www.hun.tabby.eu

www.saferinternet.hu

www.gyermekbantalmas.hu

www.wildwebwoods.org

www.biztonsagosinternet.hu

www.unicef.hu/helpapp/

www.okosdigitalis.hu

www.televele.hu

www.v-v.hu

www.otthonaneten.hu

www.bibianeten.hu

www.kek-vonal.hu

unicef.hu/ebreszto-ora/

<http://www.egyutthato.eu/projektek/surf-safe!>

<http://www.megfelemlites.hu/home>

<http://buvosvolgy.hu/>

7.14 Rasszista és interkulturális konfliktusokkal és problémákkal foglalkozó szervezetek:

www.remenytagyermekeknek.hu

www.szubjektiv.org

artemisszio.blog.hu

